

Θέσεις - τριμηνιαία επιθεώρηση

Περιπέτειες της ελληνικής ιθαγένειας: Ποιος (δεν) έχει τα «προσόντα» να είναι Έλληνας;
Δημήτρης Χριστόπουλος

ΠΕΡΙΠΕΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΙΘΑΓΕΝΕΙΑΣ: ΠΟΙΟΣ (ΔΕΝ) ΕΧΕΙ ΤΑ «ΠΡΟΣΟΝΤΑ» ΝΑ ΕΙΝΑΙ ΕΛΛΗΝΑΣ; του Δημήτρη Χριστόπουλου [\[1\]](#)

1. Η ιθαγένεια: δεσμός συγγένειας στο δημόσιο δίκαιο

Το 1941, ένας τμηματάρχης του Ελληνικού Υπουργείου Εσωτερικών, έγραψε τα εξής απλά με τα οποία ξεκινούσε ένα κλασικό έκτοτε εγχειρίδιο για την ελληνική ιθαγένεια : *«Η κοινωνική του ανθρώπου φύσις δημιουργεί ωρισμένους δεσμούς δι' ων συνδέεται ούτως μετά του εξωτερικού κόσμου. Εκ τούτων άλλοι δημιουργούνται συγχρόνως μετ' αυτού, διά της γεννήσεως και από ταύτης, άλλοι δε υστέρως. Σπουδαιότεροι εκ των δεσμών τούτων, είναι ο της συγγένειας, δι' ου συνδέεται ο άνθρωπος μετά της οικογένειας και ο της ιθαγένειας δι' ου συνδέεται ούτως μετά της πολιτείας εις ης τον λαό ανήκει...»* [\[2\]](#)

Ο πολίτης είναι το τέκνο, η πολιτική κοινότητα η οικογένεια, ο γονέας το κράτος. Η ιθαγένεια είναι ο δεσμός συγγένειας. Η στέρηση της ιθαγένειας είναι πράξη ομολογία της αποκλήρωσης στο οικογενειακό δίκαιο. Όπως τα παιδιά, έτσι και οι πολίτες απολαμβάνουν προστασίας, αλλά οφείλουν αφοσίωση. [\[3\]](#) Την ίδια στιγμή λοιπόν που η κατοχή μιας ιθαγένειας αποτελεί την «πληρέστερη μορφή ενηλικιότητας» [\[4\]](#) καθώς η δυνατότητα άσκησης των πολιτικών δικαιωμάτων ισοδυναμεί με την αναγνώριση της ολοκληρωμένης ένταξης στην πολιτική κοινότητα, η ιθαγένεια παραπέμπει και στην ανηλικιότητα: όποιος πολίτης δεν δείχνει την αφοσίωση που το κράτος προσδοκεί από αυτόν, δύναται να τη στερηθεί. Ταυτοχρόνως, η προσδοκία της ιθαγένειας –σε συνδυασμό με τις κατά κανόνα εξαιρετικά αυστηρές νομοθεσίες για την απόδοσή της-- τοποθετεί τον μη κάτοχο της σε ένα καθεστώς ιδιότυπης ομηρίας και εξάρτησης από το κράτος του οποίου την ιθαγένεια επιζητεί. Την ίδια στιγμή που η ιθαγένεια αναδεικνύεται σε δικαίωμα-μήτρα για την άσκηση ατομικών, πολιτικών ελευθεριών και κοινωνικών δικαιωμάτων, κατά βάση, παραμένει ένα προνόμιο που παραχωρείται από το κράτος ακριβώς στη βάση της άρνησης της οικουμενικής θεμελίωσης των δικαιωμάτων. [\[5\]](#) Τα Ελληνικά Συντάγματα, ήδη από το 1864, χρησιμοποιούσαν τον όρο «προσόν», απεικονίζοντας με ιδιαίτερα εύστοχο τρόπο τις διαφοροποιητικές λειτουργίες του δεσμού της ιθαγένειας. **1.1. Ιθαγένεια, υπηκοότητα, ιδιότητα του πολίτη: από την υπαγωγή στο ορθόδοξο γένος στη συμμετοχή στο ελληνικό κράτος**

Η ιθαγένεια είναι μια νομική κατασκευή που συστήνει μια σχέση μεταξύ ενός ανθρώπου και ενός κράτους. Κατά τον προσφιλέστερο για τα ελληνικά εγχειρίδια ορισμό, «ιθαγένεια είναι ο δημοσίου δικαίου δεσμός ενός ατόμου προς την πολιτεία στο λαό της οποίας αυτός ανήκει». [\[6\]](#) Βέβαια, κανείς λαός δεν υπάρχει πριν την ύπαρξη της αντίστοιχης ιθαγένειας, και άρα κανένα άτομο δε δύναται να επικαλείται το ανήκειν του σε κάποιον λαό πριν την κτήση της ιθαγένειας. Υπό αυτήν την έννοια, η ιθαγένεια, επιτελεί μια συστατική και δηλωτική λειτουργία. Αφενός, συγκροτεί το συλλογικό υποκείμενο του λαού --χωρίς αυτήν ο λαός είναι ιστορικά και πολιτικά ασύλληπτη έννοια. Αφετέρου, υποδηλώνει ένα δέον στράτευσης των υποκειμένων στο συλλογικό πρόσωπο που δημιουργεί και δημιουργείται από τον λαό, το κράτος. Ενώ λοιπόν οι κύριες λειτουργίες της ιθαγένειας προσιδιάζουν στις αρχές της ισότητας των πολιτών και της οικουμενικότητας των δικαιωμάτων, λανθάνουσες λειτουργίες της όχι απλώς νομιμοποιούν αλλά, σε τελική ανάλυση, θεμελιώνονται σε δεδομένα μερικότητας και ανισότητας. Στο εθνικό πολιτειακό πλαίσιο, η ιθαγένεια βασίζεται σε μια διαρκώς μεταβαλλόμενη και ρευστή διαβάθμιση δικαιωμάτων και υποχρεώσεων, σύμφωνη με τις κανονιστικές επιταγές της εκάστοτε έννομης τάξης. Έναντι πολλών άλλων παραδειγμάτων από την ελληνική εμπειρία του 20^{ου} αιώνα, προτάσσονται τα κατεξοχήν έμφυλα και πολιτικά υπόλογα χαρακτηριστικά στην απόδοση του πιο αντιπροσωπευτικού δικαιώματος της ιθαγένειας, δηλαδή του εκλογικού. Εάν λοιπόν στο εσωτερικό πεδίο, ο δεσμός της ιθαγένειας θεμελιώνεται σε μια ιδιότυπη και φαινομενικά μόνο παράδοξη σύνθεση μερικότητας και ισότητας, στο εξωτερικό επίπεδο, η ιθαγένεια είναι εξ ολοκλήρου μια σχέση διαφοροποίησης ανάμεσα σε πολίτη και (κάθε) άνθρωπο. [\[7\]](#) Η κατεξοχήν διαφοροποιητική συστατική λειτουργία του δεσμού της ιθαγένειας δεν είναι άλλη από τη διάκριση αλλοδαπού και ημεδαπού, ερείσματα και ίχνη της οποίας εντοπίζουμε σε όλα τα σημεία της πυραμίδας της εθνικής έννομης τάξης. Το Β' Μέρος του Ελληνικού Συντάγματος του 2001 που αναφέρεται στα *Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα* μετρά 18 αναφορές θετικά («καθένας έχει δικαίωμα ...», «όλοι όσοι βρίσκονται στην

Θέσεις - τριμηνιαία επιθεώρηση

Περιπέτειες της ελληνικής ιθαγένειας: Ποιος (δεν) έχει τα «προσόντα» να είναι Έλληνας;

Δημήτρης Χριστόπουλος

*ελληνική επικράτεια...») ή αρνητικά διατυπωμένες («κανένας δεν στερείται...») με καθολικό τρόπο, ενώ, αντίστροφα, σε 8 περιπτώσεις ο συντακτικός νομοθέτης επιφυλάσσει την άσκηση συγκεκριμένων δικαιωμάτων αποκλειστικά στους Έλληνες. Είναι χαρακτηριστικό ότι αυτή η κατανομή, μολονότι αδιαμφισβήτητα τοποθετεί το Ελληνικό Σύνταγμα ανάμεσα στο πλέον φιλελεύθερα σε ό,τι αφορά την απόδοση δικαιωμάτων στους αλλοδαπούς, εισάγει την κατοχή της ελληνικής ιθαγένειας ως διαφοροποιητική ρήτρα στην προστασία του δικαιώματος στη συνάθροιση (άρθρο 11) και στο συνεταιρίζεσθαι (άρθρο 12). Εξ ορισμού λοιπόν, το ελληνικό, όπως το οποιοδήποτε δικαίωμα της ιθαγένειας υπάρχει μαζί με ένα δικαίωμα αλλοδαπών και έτσι σηματοδοτεί το συστατικό του δίπολο *ένταξη/αποκλεισμός*.^[8]*

Στην Ελλάδα, οι όροι «ιθαγένεια», «υπηκοότητα» και «ιδιότητα του πολίτη» έχουν ακριβώς την ίδια σημασία^[9]. Αποδίδουν το περιεχόμενο που η τελευταία, δηλαδή η «ιδιότητα του πολίτη», αντανακλά με τον πιο εύστοχο τρόπο, απαλλαγμένη, όπως θα δούμε παρακάτω, από το ιστορικό βάρος της κληρονομιάς του (ορθόδοξου) γένους και την αντίστοιχη αυταρχική εννοιολογική φόρτιση του όρου «υπήκοοτητα» (υπό+ακοή) συσχετιζόμενη με τη μοναρχική του προέλευση.^[10] Μόλις στη δεκαετία του '90 εισάγεται στο ελληνικό λεξιλόγιο ο όρος «ιδιότητα του πολίτη» κατ' ακολουθίαν του βρετανικού citizenship^[11], πλην όμως, εάν εξαιρέσει κανείς κάποιες σύγχρονες θεωρητικές προσεγγίσεις, ο όρος αυτός μάλλον δεν φαίνεται ακόμη σε θέση να ιδιοποιηθεί τον χώρο που η «ιθαγένεια» σταθερά κατέχει στον επίσημο θεσμικό λόγο. Η χρήση του όρου «ιθαγένεια» είναι βαθιά χαραγμένη στην ελληνική πολιτική ιστορία διότι παραπέμπει στον πολυσήμαντο χαρακτήρα του *ορθόδοξου γένους*, της θρησκευτικής κοινότητας των επαναστατημένων ορθόδοξων που σταδιακά εθνικοποιείται.^[12] Στη συστατική διάκριση ημεδαπού/αλλοδαπού, το δικαίωμα της ελληνικής ιθαγένειας εισάγει, στο όνομα του γένους, την επιπρόσθετη τομή *ομογενούς/αλλογενούς* τα όρια της οποίας τελούν υπό μια συνεχή πολιτική διαπραγματεύση. Οι πιο συναρπαστικές πτυχές της ιστορίας της ελληνικής ιθαγένειας αφορούν αυτήν ακριβώς τη διαπραγματεύση.

Στην Ελλάδα συναντώνται όλοι οι πιθανοί συνδυασμοί των ανωτέρω σημασιών. Στην αρραγή εικόνα του ημεδαπού-ομογενούς, εισάγεται η εξόχως αποκαλυπτική εξαίρεση του ημεδαπού-αλλογενούς, που αναφέρεται στα πρόσωπα που ανήκουν σε μειονότητες στην Ελλάδα και σε πολιτογραφημένους ως Έλληνες, ενώ ο κατά κανόνα αλλογενής αλλοδαπός συνοδεύεται από τον ομογενή αλλοδαπό, δηλαδή τον εκτός συνόρων έλληνα, μειονοτικό ή μετανάστη. **1.2. Ιθαγένεια και πολιτική ιστορία: ένα καθεστώς μόνιμης έκτακτης ανάγκης**

Η ιστορία της ιθαγένειας δεν είναι απλώς αναπόσπαστο τμήμα της πολιτικής ιστορίας ενός κράτους.^[13] Είναι η ίδια της η ζωντανή συνείδηση, μια ιστορία αδιάκοπων διεκδικήσεων. Είναι δέσμια των περιπετειών του πολυτάραχου βίου της ελληνικής πολιτικής ιστορίας, από τη συγκρότηση του ελληνικού κράτους ως τις μέρες μας, αλλά και υπόλογος στους συστατικούς μύθους του ελληνικού έθνους. Έτσι, οι εκάστοτε απαντήσεις της ελληνικής πολιτείας στο συνταγματικό ερώτημα «ποιος (δεν) έχει τα προσόντα να είναι Έλληνας»^[14] αντιπροσωπεύουν τις βαθύτερες στρατηγικές επιλογές ενσωμάτωσης ή αποκλεισμού, τον αξιακό πυρήνα της ελληνικής *raison d'etat*. Οι στρατηγικές αυτές, αντανακλούν έτσι τους ανομολόγητους –πραγματικούς ή φαντασιακούς– φόβους εσωτερικών και εξωτερικών απειλών και διακρίνονται από μια αξιοθαύμαστη αντοχή στο χρόνο. Το ανομολόγητο στοιχείο για το οποίο έγινε λόγος προηγουμένως υπάγει όλη τη νομοθεσία της ελληνικής ιθαγένειας σε ένα καθεστώς πολλαπλών εξαιρέσεων από τις υπόλοιπες διοικητικές διαδικασίες που διέπουν τις σχέσεις των ανθρώπων με το ελληνικό κράτος. Δεν είναι καθόλου υπερβολικό, ούτε άδικο να συμπεράνει κανείς ότι το απυρόβλητο στεγανό, στη χρήση ή κατάχρηση του οποίου προσφεύγει η ελληνική πολιτεία όταν απαντά αρνητικά στο εάν κάποιος έχει τα «προσόντα» να είναι Έλληνας συντίθεται από πρακτικές οι οποίες ουσιαστικά ακυρώνουν το κράτος δικαίου. Η υποχρέωση της πολιτείας να αντιμετωπίζει τα πρόσωπα σύμφωνα με κανόνες, υποκαθίσταται έτσι από ένα καθεστώς μόνιμης έκτακτης ανάγκης. Στις μέρες μας, οι εξαιρετικές αυτές πρακτικές, που επιβεβαιώνουν έτσι τη δυσάρεστη διατύπωση του Κ. Σμιτ ότι «η κατάσταση ανάγκης έχει για τη νομική επιστήμη ανάλογη σημασία όπως το θαύμα για τη θεολογία»^[15], αφορούν την εξαίρεση από την υποχρέωση απάντησης στα πρόσωπα που συναλλάσσονται γραπτώς με τη διοίκηση, την εξαίρεση από οποιοδήποτε δεσμευτικές για τη διοίκηση προθεσμίες,^[16] την εξαίρεση από την υποχρέωση αιτιολογίας στις απαντήσεις στα πρόσωπα και, τέλος, την καταρχήν μη υπαγωγή των πράξεων ή των

Θέσεις - τριμηνιαία επιθεώρηση

Περιπέτειες της ελληνικής ιθαγένειας: Ποιος (δεν) έχει τα «προσόντα» να είναι Έλληνας;
Δημήτρης Χριστόπουλος

παραλείψων της διοίκησης στον έλεγχο των ελληνικών δικαστηρίων.

Το κεφαλαιώδες λοιπόν παράδοξο της νομοθεσίας που διέπει την ελληνική ιθαγένεια, χωρίς να αποτελεί εξαίρεση από άλλες δυτικές νομοθεσίες, έγκειται ακριβώς στο ότι η πιθανή απόδοσή της και άρα η υπαγωγή του προσώπου σε ένα καθεστώς πλήρους κράτους δικαίου διέρχεται μέσα από μια έκτακτης ανάγκης διαδικασία άσκησης κυριαρχικής εξουσίας, η οποία ουσιαστικά ισοδυναμεί με αυτό που εύστοχα ονομάστηκε «τελετουργία της απογύμνωσης της ιδιότητας του πολίτη».[17] **1.3. Η ελληνική ιθαγένεια, προϊόν μιας ιδιότυπης σύνθεσης «φυλετικής καταγωγής» και «εθνικής συνείδησης»**

Το ελληνικό δίκαιο της ιθαγένειας είναι δίκαιο του αίματος. Η αρχή του jus sanguinis, η αυτοδικαίη απόκτηση της ιθαγένειας καταρχήν του πατέρα από το τέκνο με τη γέννησή του, ανεξαρτήτως του τόπου όπου αυτό γεννήθηκε, εκφράζεται, ήδη από το 1856, στο άρθρο 1 του Κώδικα της Ελληνικής Ιθαγένειας, στην δεύτερη παράγραφο του οποίου, ωστόσο, επιχειρείται ένα άνοιγμα προς το δίκαιο του εδάφους (jus soli):

«1. Το τέκνο Έλληνα ή Ελληνίδας αποκτά από τη γέννησή του την ελληνική ιθαγένεια.. 2. Την ελληνική ιθαγένεια αποκτά από τη γέννησή του και όποιος γεννιέται στο ελληνικό έδαφος εφόσον δεν αποκτά με τη γέννησή του αλλοδαπή ιθαγένεια ή είναι άδηλης ιθαγένειας».

Η κατά κοινή ομολογία[18] σημαντικότερη τομή που έχει καταγραφεί ως τώρα στο δίκαιο της ελληνικής ιθαγένειας είναι η προσθήκη της λέξης «Ελληνίδας» στο προηγούμενο άρθρο, μόλις το 1984, κατ' ακολουθία του εκσυγχρονισμού των διατάξεων του ελληνικού Αστικού Κώδικα στην κατεύθυνση της εφαρμογής της ισότητας των δύο φύλων.[19]

Σήμερα, ο κανόνας της κτήσης της ελληνικής ιθαγένειας με τη γέννηση του προσώπου συνοδεύεται από δύο διαδικασίες που αφορούν πρόσωπα που ενώ δεν γεννήθηκαν με την ελληνική ιθαγένεια, επιθυμούν να την αποκτήσουν. Η διαδικασία κτήσης της ιθαγένειας για τους αλλογενείς αλλοδαπούς, είναι αυτή της πολιτογράφησης.[20] με αυστηρές χρονικές προϋποθέσεις, ανάμεσα στις οποίες αξίζει να σημειώσουμε τη νόμιμη και μόνιμη διαμονή στη χώρα για δέκα συνολικά έτη την τελευταία δωδεκαετία.[21] Η δεύτερη διαδικασία είναι αυτή της «αναγνώρισης» της ελληνικής ιθαγένειας σε πρόσωπα που αποδεικνύουν στο Υπουργείο Εσωτερικών ότι είναι ομογενείς και «συμπεριφέρονται πράγματι ως Έλληνες», όπως αναφέρει το οικείο άρθρο του Κώδικα Ελληνικής Ιθαγένειας.[22] Η χρήση του όρου «αναγνώριση της ιθαγένειας» και αργότερα αυτού του «καθορισμού» της[23] δηλοί τον, κατά το ελληνικό δίκαιο, διαπιστωτικό χαρακτήρα της πράξης αυτής, καθώς προϋποτίθεται πως τα δεδομένα που συνθέτουν την ιδιότητά της (ελληνική καταγωγή και συνείδηση) υπάρχουν στο πρόσωπο πριν την αναγνώρισή της. Σε εγκύκλιο του 1960 διαβάζει κανείς πως: «[ε]ίναι ανάγκη να τονισθεί ότι το Υπουργείον, εν τη ερμηνεία των όρων “ομογενής” και “αλλογενής”, δεν ελάμβανεν ως μόνο κριτήριον την φυλετική καταγωγήν του προσώπου. (...) Η φυλετική καταγωγή ή η εθνική προέλευση του προσώπου δεν προσδιορίζει αυτή και μόνη την έννοια του ομογενούς ή αλλογενούς, αλλά αποτελεί επίκουρον στοιχείον προς συνεκτίμησιν εν τη όλη συγκεκριμένη κρίσει περί του χαρακτηρισμού ως ομογενούς η αλλογενούς, η οποία κρίσις κατά κύριον λόγον θεμελιούται επί της εθνικής αυτού συνειδήσεως.»[24] Την ίδια στιγμή που η προσφυγή στο υποκειμενικό κριτήριο περί έθνους χρησιμοποιείται προκειμένου αλλοδαποί να μπορέσουν να πολιτογραφηθούν Έλληνες, επίσης προσφέρεται για να αποκλείσει από την ιδιότητα του πολίτη όσους Έλληνες οι αρχές πιστεύουν ότι δεν έχουν ελληνική εθνική συνείδηση. Δύσκολα μπορεί κανείς να αποδώσει κάποιο άλλο περιεχόμενο στην ιδιότητα του έλληνα «αλλογενή», καθώς η ελληνική έννομη τάξη – που αποκλείει την ύπαρξη εθνικών μειονοτήτων – εξ ορισμού δεν δύναται να δεχθεί Έλληνα πολίτη που να μην «είναι» Έλληνας.[25]

Σε όλες πάντως τις περιπτώσεις, το υποκειμενικό κριτήριο της εθνικής συνείδησης του ατόμου έχει μάλλον επικουρικό χαρακτήρα καθώς όλο το δίκαιο της ελληνικής ιθαγένειας καταρχήν εννοιολογείται σύμφωνα με το δίκαιο του αίματος. Είναι λοιπόν αναμενόμενη μια σύγχυση ανάμεσα στα φυλετικά κριτήρια που προτάσσονται διαχρονικά από τη νομολογία και τα αντίστοιχα συνειδησιακά-υποκειμενικά που, κατά καιρούς, προτάσσει η ελληνική διοίκηση, μέσω του Συμβουλίου Ιθαγένειας.[26] Η προσφυγή στο υποκειμενικό κριτήριο της εθνικής

Θέσεις - τριμηνιαία επιθεώρηση

Περιπέτειες της ελληνικής ιθαγένειας: Ποιος (δεν) έχει τα «προσόντα» να είναι Έλληνας;
Δημήτρης Χριστόπουλος

συνείδησης λαμβάνει χώρα στο όνομα προφανών ή μη σκοπιμοτήτων στο πλαίσιο των επιταγών της εκάστοτε συγκυρίας. Κατά κανόνα, η έλλειψη ή η αμφιβολία για την εγκυρότητα επαρκών γενεαλογικών ενδείξεων ενεργοποιεί το υποκειμενικό στοιχείο της «ελληνικής εθνικής συνείδησης», που με τη σειρά της παραπέμπει σε κοινότητα γλώσσας, θρησκείας και παραδόσεων, κατά κάποιον τρόπο «επιστρέφει» στην αντικειμενική ελληνική εθνική κοινότητα. **2. Στιγματώματα της ελληνικής ιθαγένειας**

2.1. Από την ίδρυση του ελληνικού κράτους ...

Η προσήλωση της ελληνικής ιθαγένειας στην αρχή της καταγωγής και το δικαίο του αίματος μολονότι διατρέχει με τρόπο ακαταγώνιστο τη μείζονα διαδρομή της έχει γνωρίσει μια θεμελιακή εξαιρεση, που εντοπίζεται στις απαρχές της ιστορίας της. Αυτό δεν εκπλήσσει. Τα επαναστατικά δικαία νεοσύστατα κράτη πρέπει με κάποιον τρόπο να δημιουργήσουν τον λαό τους. Η δικαιοδοσία τους σε ανθρώπους οι οποίοι ζουν στο έδαφος που εκτείνεται η κυριαρχία τους αποτελεί, σε πρώτη φάση, ίσως το πλέον ασφαλές κριτήριο. Στον βαθμό που ο αγώνας για την εθνικοποίηση των συνειδήσεων των επαναστατημένων ελλήνων είναι ακόμη στις απαρχές του, το στοιχείο του εδάφους αναζητά την πολιτικά πιο πρόσφορη συμμαχία του στη θρησκευτική πίστη. «Έλληνες είναι οι χριστιανοί κάτοικοι ενός επαναστατικά ιδρυμένου κράτους»^[27] ενώ ταυτόχρονα το Σύνταγμα της Επιδαύρου του 1822 μεριμνά για δύο ακόμη κατηγορίες, τους «έξωθεν ελθόντες» και τους «ξένους» που έχουν την επιθυμία να πολιτογραφηθούν.^[28] Οι «έξωθεν ελθόντες» είναι οι χριστιανοί ετερόχθονες ενώ οι «ξένοι» είναι οι δυτικοί φιλέλληνες.

Ο ιδιότυπος συγκερασμός *jus soli* και *jus religionis* που οριοθετεί με προεθνικά κριτήρια τους Έλληνες πολίτες αρχίζει να εγκαταλείπεται ένα χρόνο αργότερα με το Σύνταγμα του 1823, το οποίο αφενός διατηρεί την ισχύ της εδαφικής προϋπόθεσης για την κτήση της ελληνικής ιθαγένειας^[29], ωστόσο εισάγει για πρώτη φορά το στοιχείο της γλώσσας, ως προϋπόθεση κτήσης της ιθαγένειας των «έξωθεν ελθόντων», οι οποίοι πλέον οφείλουν «*την Ελληνική φωνήν πάτριον έχοντες*» (παρ. β'). Ο όρος «ξένοι» δίνει τη θέση του στον αντίστοιχο «*αλλοεθνείς*», ενώ για πρώτη φορά προβλέπονται οι όροι της πολιτογράφησης τους, που είναι η επί πενταετία παραμονή στην επικράτεια, συνοδευόμενη σωρευτικά από την κτήση «*ακινήτων κτημάτων*» και τη μη τέλεση ποινικού αδικήματος κατά τη διάρκεια της παραμονής αυτής (παρ. ιβ'). Εναλλακτικά, «*τα μεγάλα ανδραγαθήματα, και αι σημαντικά εκδουλεύσεις εις τα χρείας της Πατρίδος, εννοούμεναι με τη χρηστότητα των ηθών είναι δικαιώματα ικανά εις πολιτογράφησιν*».

Στο Σύνταγμα της Τροιζήνας του 1827 κάνει την παρθενική του εμφάνιση ο όρος «*Δημόσιο δίκαιο των Ελλήνων*», ο οποίος μακροημερεύει ως το Σύνταγμα του 1952. Τα πολιτικά, αστικά και κοινωνικά δικαιώματα που αναγνωρίζονται στον Έλληνα αποτελούν εκφράσεις ενός ιδεοτυπικά δημοκρατικού προτύπου απονομής της ιδιότητας του πολίτη που περιλαμβάνονται στο κεφάλαιο του Συντάγματος που καλείται «*Δημόσιο δίκαιο των Ελλήνων*».^[30] Το πρότυπο αυτό εδράζεται σε μια ιδιόμορφη αντίφαση που διαπνέει την ελληνική πολιτειακή συγκρότηση: τη στιγμή που η πολιτική κυριαρχία αναδεικνύεται ως εγγυήτρια των *Δικαίων των Ελλήνων*^[31], η ιδιότητα του Έλληνα πολίτη απονέμεται σύμφωνα με εθνοπολιτισμικά κριτήρια.^[32] Το Σύνταγμα του 1827 εισάγει ένα ολόκληρο κεφάλαιο *Περί πολιτογράφησης* και ανοίγει τον δρόμο στο δικαίο του αίματος: «*Έλληνες είναι: (...) Όσοι εις ξένας Επικράτειας, είναι γεννημένοι από πατέρα Έλληνα*» και όχι ελληνόφωνο, όπως προβλέπονταν προηγουμένως.

Το «*Ηγεμονικό*» Σύνταγμα του 1832 προχωρεί με εξαιρετικές πλέον λεπτομέρειες στην διευθέτηση των σχετικών με την ελληνική ιθαγένεια προϋποθέσεων (άρθρο 13), αντανακλώντας μια ιδιότυπη πολιτειακή συγκατοίκηση όλων των δυνατών κριτηρίων κτήσης της ιθαγένειας (*jus soli*, *jus religionis* και *jus sanguinis*), ενώ εισάγει για πρώτη φορά στην ελληνική συνταγματική ιστορία διάταξη που προβλέπει αναλυτικά λόγους στέρησης της (άρθρο 15). Τέλος, το Σύνταγμα του 1844 μνημονεύει τους Νόμους που θα προβλέψουν τα «*χαρακτηριστικά*» των Ελλήνων πολιτών, πρακτική που ακολουθείται έκτοτε από όλα τα συνταγματικά κείμενα της χώρας. Το σχετιζόμενο με τα προνόμια των ετεροχθόνων ομογενών στο νεοσύστατο κράτος είναι ένα αμιγώς κοινωνικό ζήτημα που ωστόσο, θέτει εκ ποδών το συστατικό θεμέλιο της καταγωγής που διαπνέει το δικαίο της ελληνικής ιθαγένειας. Ενώ λοιπόν αυτή η εχθρότητα αυτοχθόνων και ετεροχθόνων αφορά περισσότερο τη διαμάχη γύρω

Θέσεις - τριμηνιαία επιθεώρηση

Περιπέτειες της ελληνικής ιθαγένειας: Ποιος (δεν) έχει τα «προσόντα» να είναι Έλληνας;
Δημήτρης Χριστόπουλος

από τη θέση των τελευταίων στον κρατικό μηχανισμό[33], ωστόσο έφτασε και στο σημείο της αμφισβήτησης της ελληνικότητας των ετεροχθόνων τρέφοντας αξιώσεις αποκλεισμού τους από την ελληνική ιθαγένεια.[34]

Ο πρώτος νόμος σχετικά με την ελληνική ιθαγένεια δημοσιεύτηκε το 1835 και σηματοδοτεί πλέον την κανονιστική μετάβαση προς το δίκαιο της καταγωγής[35] Ισχύσε ως το 1856, οπότε ψηφίστηκε ο Αστικός νόμος. Οι διατάξεις περί ιθαγένειας του Αστικού νόμου επιβίωσαν για έναν ολόκληρο αιώνα, καθώς διατηρήθηκαν σε ισχύ ακόμη και μετά τη δημοσίευση του Αστικού Κώδικα του 1946, ως τη δημοσίευση του Κώδικα της Ελληνικής Ιθαγένειας του 1955.[36]

Ο κανόνας της ιθαγένειας κατά τη διάρκεια του αιώνα αυτού βρίσκεται στη διατύπωση: «*Έλλην είναι ο εξ Έλληνος πατρός γεννηθείς*» (άρθρο 14^α του Αστικού Νόμου), η οποία, την ίδια στιγμή που βεβαιώνει την απόλυτη υπεροχή του δικαίου του αίματος, εισάγει σταδιακά εξαιρέσεις υπέρ του δικαίου του εδάφους για θετά και εξώγαμα τέκνα ή πρόσωπα αγνώστου ιθαγένειας που γεννιούνται στην ελληνική επικράτεια. Τα πρόσωπα αυτά, κατά παρέκκλιση από το δίκαιο του αίματος, αποκτούν την ελληνική ιθαγένεια. **2.2. ... στην εδαφική του ολοκλήρωση (1881-1945)**

Η εποχή που ξεκινά με την ψήφιση του Αστικού Νόμου, συνεχίζεται με την προσάρτηση της Θεσσαλίας-Άρτας και ακολούθως άλλων περιοχών, για να καταλήξει, το 1945, στην εδαφική ολοκλήρωση του ελληνικού κράτους με την προσάρτηση της Δωδεκανήσου κατέστησε το δίκαιο της ελληνικής ιθαγένειας ένα από τα πιο δύσβατα και δυσανάγνωστα τμήματα της ελληνικής νομοθεσίας. Οι εδαφικές ανακατατάξεις και μείζονες πολιτικές εξελίξεις που έλαβαν χώρα κατά τη διάρκεια των εκατό ετών που μεσολάβησαν ως την υιοθέτηση του Κώδικα Ελληνικής Ιθαγένειας (1856-1955) άφηναν συνεχώς τα ίχνη τους στη σχετική νομοθεσία, με αποτέλεσμα οι διατάξεις να διέπονται από απόλυτη ασυνέχεια, ανομοιογένεια και τμηματικότητα. Οι επανωτές τροποποιήσεις των διατάξεων αυτών κατέστησαν την ελληνική νομοθεσία περί ιθαγένειας έναν σχεδόν απροσπέλαστο κανονιστικό όγκο που προκαλούσε σύγχυση στους εφαρμοστές του, αλλά και στους σύγχρονους ερευνητές.

Οι διεθνείς συνθήκες που συνοδεύουν την επέκταση των συνόρων του ελληνικού κράτους περιλαμβάνουν κανόνες που ρυθμίζουν την ιθαγένεια των προσώπων που κατοικούν τις περιοχές αυτές, είτε με τρόπο δεσμευτικό είτε με τρόπο υπό προϋποθέσεις προαιρετικό.

Οι διαδοχικές προσαρτήσεις νέων εδαφών στην ελληνική επικράτεια είχε πάντοτε δύο κύριες επιπτώσεις: αφενός μεν, για τους ομογενείς κατοίκους των προσαρτώμενων εδαφών την αυτόματη κτήση της ελληνικής ιθαγένειας, ενώ για τους υπόλοιπους που διατηρούσαν την Οθωμανική υπηκοότητα προβλέπονταν ένα ικανό χρονικό διάστημα παραμονής τους, με την παρέλευση του οποίου ήταν υποχρεωμένοι να μεταναστεύσουν. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αθρόας πολιτοποίησης, (όπως αποκαλείται αυτός ο μαζικός τρόπος κτήσης ιθαγένειας μετά από εδαφικές αλλαγές) προβλέπεται από τη Σύμβαση του 1881 μεταξύ Ελλάδας και Οθωμανικής Αυτοκρατορίας μετά την προσάρτηση της Θεσσαλίας – Άρτας, η οποία αφήνει ένα χρονικό περιθώριο τριών ετών σε όσους κρατήσουν την Οθωμανική ιθαγένεια να εγκαταλείψουν τη χώρα.[37] Η σύμβαση του 1881 δεν κάνει διάκριση σε ομογενείς και μη, με αποτέλεσμα την αθρόα πολιτοποίηση όλων όσων επιθυμούσαν να λάβουν την ελληνική ιθαγένεια, χωρίς καμία διάκριση. Ωστόσο, το ζήτημα της ιθαγένειας των Οθωμανών της Θεσσαλίας δεν μπόρεσε να βρει οριστική λύση με τη σύμβαση του 1881. Η παρουσία πολλών Οθωμανών που έμειναν στην Ελλάδα έχοντας διαλέξει την ελληνική ιθαγένεια ήταν μια εκκρεμότητα, η οποία ρυθμίστηκε με εξαιρετικά δυσμενείς για το ελληνικό κράτος όρους μετά την ήττα του 1897. Με τη νέα συνθήκη ειρήνης, οι Μουσουλμάνοι κάτοικοι της Θεσσαλίας που είχαν αποκτήσει την ελληνική ιθαγένεια κατά τους όρους της σύμβασης του 1881, αποκτούν εκ νέου δικαίωμα επιλογής της Οθωμανικής ιθαγένειας, αυτή την φορά διατηρώντας τη δυνατότητα να παραμείνουν στην Ελλάδα, ακόμη και να παλιννοστήσουν σε αυτή, εφόσον είχαν αναγκαστεί να εγκαταλείψουν το ελληνικό έδαφος μετά το 1881.[38] Το ιστορικά «ασύμμετρο» αυτό δικαίωμα των Μουσουλμάνων δεν θα αντέξει παρά μερικά χρόνια ακόμη καθώς η επερχόμενη προσάρτηση των Νέων Χωρών θα επαναφέρει το καθεστώς του 1881. Μόνο όσοι επιλέγουν την ελληνική ιθαγένεια έχουν δικαίωμα παραμονής στην επικράτεια, ενώ για τους Οθωμανούς πολίτες προβλέπεται το διάστημα της τριετίας για την

Θέσεις - τριμηνιαία επιθεώρηση

Περιπέτειες της ελληνικής ιθαγένειας: Ποιος (δεν) έχει τα «προσόντα» να είναι Έλληνας;
Δημήτρης Χριστόπουλος

αποχώρησή τους από το ελληνικό έδαφος.[39]

Το καθεστώς της αθρόας πολιτοποίησης δια της ελεύθερης επιλογής ιθαγένειας που εφαρμόστηκε στις προηγούμενες συνθήκες θέτει την εδαφικά επεκτεινόμενη ελληνική πολιτεία ενώπιον της αντιμετώπισης ενός καινοφανούς γι' αυτήν προβλήματος. Η παραδοσιακή διάσταση μεταξύ αυτοχθόνων και ετεροχθόνων-ομογενών υποχωρεί, δίνοντας σταδιακά τη θέση της στην αντίστιξη μεταξύ ομογενών και αλλογενών που αρχίζει πλέον και διατρέχει την ιστορία της ελληνικής ιθαγένειας. Στο πλαίσιο αυτό, η χρήση της «ομογένειας» και κατ' επέκταση η απόδοση της ιδιότητας του ομογενούς λειτούργησε σαν ένας «τροχονόμος» ελληνικών αλυτρωτικών βλέψεων και διακρισιακών συνεπειών υπέρ των προσώπων που υπάγονται στο καθεστώς του ομογενούς, εντός ή εκτός επικράτειας. Η κληρονομιά του μιλέτ παρείχε ασφαλώς κάποια εχέγγυα για την απόδοση του προσδιορισμού αυτού, πλην όμως μάλλον ασταθή, καθώς με την πάροδο του χρόνου, το μακεδονικό τοπίο θυμίζει, ολοένα και περισσότερο μια εθνοτική κινούμενη άμμο. Είναι ωστόσο κρίσιμο να επισημάνουμε ότι οι διαρκείς παλινδρομήσεις της διοικητικής πρακτικής σχετικά με την απόδοση του καθεστώτος του ομογενούς (ή του αλλογενούς) ανάμεσα σε «φυλετική καταγωγή» και «εθνική συνείδηση» που, όπως είδαμε, εντοπίζονται ακόμη και σήμερα έλκουν την καταγωγή τους από τον αναχρονιστικό, κατ' ουσίαν προεθνικό χαρακτήρα πιστοποίησης του ελληνικού γένους. Ενώ λοιπόν η πιστοποίηση του αλβανού ή τουρκου μουσουλμάνου και του εβραίου ως αλλογενούς ήταν εύκολη υπόθεση για την ελληνική ιθαγένεια με βάση το κριτήριο του ορθόδοξου γένους, τα πράγματα αρχίζουν και παρουσιάζουν μια δυσκολία με τους ορθόδοξους εκείνους πληθυσμούς τους οποίους η ορμή του ελληνικού έθνους δεν κατάφερε να αφομοιώσει. Ο λόγος κυρίως για το βουλγαρικό-μακεδονικό πληθυσμό των Νέων Χωρών και λιγότερο για τους Αρωμούνους-Βλάχους.

Με τη Συνθήκη ειρήνης του Νεϊγύ μεταξύ των Συμμαχικών δυνάμεων και της Βουλγαρίας[40] και τη Σύμβαση μεταξύ Ελλάδας και Βουλγαρίας σχετικά με την αμοιβαία και εθελοντική μετανάστευση των εκατέρωθεν μειονοτήτων, η οποία, κατά το πλείστον λειτούργησε εξαναγκαστικά προς τους υποψήφιους προς ανταλλαγή, [41] στερείται της ελληνικής ιθαγένειας ένας σημαντικός αριθμός σλαβόφωνων, καθώς η αποχώρηση από το ελληνικό έδαφος επιφέρει αυτομάτως τη στέρηση της ελληνικής με την κτήση της βουλγαρικής ιθαγένειας, και αντιστρόφως (άρθρο 5). Το ίδιο μέτρο ίσχυσε και στη Σύμβαση της Λοζάννης για την υποχρεωτική ανταλλαγή των πληθυσμών ανάμεσα σε Ελλάδα και Τουρκία. Με απόφαση της Μικτής Επιτροπής Ανταλλαγής της Κοινωνίας των Εθνών, η ισχύς του επεκτάθηκε ακόμη και στους ανταλλάξιμους που κατοικούσαν στο εξωτερικό και είχαν πολιτογραφηθεί εκεί πριν την ανταλλαγή.[42] Διατάξεις αθρόας πολιτοποίησης περιλαμβάνονται στη Σύμβαση περί ιθαγένειας μεταξύ Ελλάδας και Αλβανίας που υπογράφηκε το 1926[43], η οποία προέβλεπε την αναγνώριση της ελληνικής ιθαγένειας σε πρώην Οθωμανούς υπηκόους που είχαν γεννηθεί στην Αλβανία αλλά είχαν αποκτήσει την ελληνική ιθαγένεια πριν την ίδρυση του αλβανικού κράτους το 1913. Επίσης, προβλέφτηκε η δυνατότητα επιλογής ανάμεσα στην ελληνική ή αλβανική ιθαγένεια για κατοίκους της Δυτικής Θράκης που είχαν μεταναστεύσει εκεί από την Αλβανία.

Συμπερασματικά, μια δυνητική αποκρυπτογράφηση των θεμελιακών επιλογών της ιδεολογίας της ελληνικής ιθαγένειας την εποχή που καλύπτει το μακρόσυρτο ιστορικό στιγμιότυπο από την επέκταση ως την εδαφική ολοκλήρωση του ελληνικού κράτους, θα πρέπει να λάβει υπόψη της δύο βασικές μέριμνες της νομοθεσίας ή διοικητικής πρακτικής και μια ανερχόμενη αμηχανία της.

Η πρώτη μέριμνα αφορά στην εθνοπολιτισμική περιχαράκωση των εχόντων τα προσόντα στην ελληνική ιθαγένεια. Την ίδια στιγμή ωστόσο παρατηρούνται γενναιόδωρες παραχωρήσεις σε άλλα πρόσωπα, τα οποία η ελληνική νομοθεσία υπάγει στο καθεστώς του αλλογενούς. Τα πρόσωπα αυτά είτε αρχικώς σχετιζόνταν με την επανάσταση, είτε κατέφυγαν στην Ελλάδα ζητώντας προστασία υπό την ιδιότητα του πρόσφυγα, όπως Αρμένιοι και Κιρκάσιοι.[44] Το Σύνταγμα του 1927 προβλέπει την «χωρίς άλλη διατύπωση» κτήση της ελληνικής ιθαγένειας από τους μονάζοντες στο Άγιο Όρος, σε διάταξη που διατηρείται ως σήμερα[45] ενώ και στην ισχύουσα νομοθεσία ανιχνεύονται επιβιώσεις της «τιμής ένεκεν» πολιτογράφησης για αλλοδαπό «που προσέφερε στην Ελλάδα εξαιρετικές υπηρεσίες ή του οποίου η πολιτογράφηση μπορεί να εξυπηρετήσει εξαιρετικό συμφέρον της Ελλάδας».[46]

Θέσεις - τριμηνιαία επιθεώρηση

Περιπέτειες της ελληνικής ιθαγένειας: Ποιος (δεν) έχει τα «προσόντα» να είναι Έλληνας;

Δημήτρης Χριστόπουλος

Η δεύτερη κεφαλαιώδης μέριμνα της ελληνικής διοίκησης, όπως αυτή εκφράζεται με τις εκάστοτε νομοθεσίες της για τις αθρόες πολιτοποιήσεις, συμπίπτει απολύτως με τις αντίστοιχες στρατηγικές των ομόρων κρατών που αποσκοπούσαν στην οριστική τους απαλλαγή τους από δυνητικούς εσωτερικούς εχθρούς. Οι σχετικές διατάξεις των συνθηκών ανταλλαγής πληθυσμών αποτελούν έκτοτε ένα θλιβερό πρότυπο στο διεθνές δίκαιο, το οποίο στιγματίστηκε έντονα από τους Έλληνες διεθνολόγους της εποχής.[\[47\]](#)

Η σχετική με την ιθαγένεια ανερχόμενη αμηχανία της πολιτείας σχετίζεται με την υπερπόντια ελληνική μετανάστευση. Ο νόμος του 1856 προέβλεπε την αποβολή της ελληνικής ιθαγένειας σε περίπτωση πολιτογράφησης στο εξωτερικό. Με δεδομένο ότι το διογκούμενο κύμα των μεταναστών από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα είχε ως προορισμό κράτη στα οποία εφαρμόζεται το δίκαιο του εδάφους, (ΗΠΑ, Αυστραλία, Καναδάς) η νομοθεσία που προέβλεπε τη λεγόμενη αποκλειστικότητα της ελληνικής ιθαγένειας είχε ως αποτέλεσμα την απώλεια της από τα παιδιά χιλιάδων Ελλήνων μεταναστών στα κράτη αυτά. Ο Έλληνας νομοθέτης, σπεύδει το 1914 να διορθώσει το καθεστώς. Πέραν όλων των παραδόξων καταστάσεων που αυτό δημιούργησε, καθώς οι άνθρωποι αυτοί δεν επιθυμούσαν την διάρρηξη των δεσμών τους με την Ελλάδα, κρίθηκε και εθνικώς επιζήμιο, εφόσον στερούσε την χώρα από στρατιώτες.[\[48\]](#) Με ρύθμιση του ν.120/1914, η αποβολή της ελληνικής ιθαγένειας προϋποθέτει πλέον άδεια της Ελληνικής Κυβέρνησης. Με δεδομένο ότι οι Έλληνες μετανάστες που γεννήθηκαν αποκτώντας ξένες ιθαγένειες μετά το 1914, κατά κανόνα δεν ζητούσαν την άδεια της ελληνικής κυβέρνησης, διατήρησαν και την ελληνική ιθαγένεια, ως τέκνα Ελλήνων. Έτσι καταγράφεται το πρώτο μαζικό δείγμα κτήσης διπλής ιθαγένειας στην ελληνική ιστορία. **2.3. Η ιθαγένεια στην εποχή του Ψυχρού Πολέμου: «ανάξιοι Έλληνες»**

Η εποχή που σχηματικά ξεκινά με την ενσωμάτωση της Δωδεκανήσου στην Ελλάδα[\[49\]](#) και το τέλος του εμφυλίου πολέμου και επεκτείνεται στην περίοδο του ψυχρού πολέμου αναδεικνύει ως πιστοποιητικό χαρακτηριστικό τη στέρηση της ιθαγένειας ως μια κύρωση που η ελληνική πολιτεία επιφυλάσσει στους πολίτες που θεωρεί εχθρούς της. Εάν κατά τη διάρκεια του πρώτου αιώνα ύπαρξης του ελληνικού κράτους με δυσκολία συνάγουμε μια συνεκτική ιδεολογία που κατευθύνει με μονολιθικό τρόπο τις στρατηγικές της ελληνικής ιθαγένειας, η σχετική πολιτική περί ιθαγένειας στην εποχή του ψυχρού πολέμου διακρίνεται από ένα θεμελιακό χαρακτηριστικό: την, με κάθε τρόπο, προσπάθεια του ελληνικού κράτους να απαλλαγεί από αυτούς που θεωρεί ανάξιους να είναι Έλληνες. Την ίδια στιγμή, επιδεικνύει την εξαιρετική απροθυμία του να δεχθεί την κτήση της ελληνικής ιθαγένειας από Έλληνες μειονοτικούς της Αλβανίας και της Τουρκίας που έχουν οριστικά μετοικήσει στην Ελλάδα, προκειμένου να διατηρούνται ενισχυμένα τα πληθυσμιακά μεγέθη των μειονοτήτων αυτών. Επίσης, κατά τρόπο παράδοξο, που μάλλον αποδίδεται στην αμηχανία για την οποία κάναμε λόγο προηγουμένως, επιδεικνύει ένα εξαιρετικά φειδωλό πρόσωπο σε οποιαδήποτε άλλη κατηγορία Έλληνα της διασποράς επιθυμεί να λάβει την ιδιότητα του Έλληνα πολίτη, πρακτική που συμπαράσχει τις συζύγους και οικογένειες των ανθρώπων αυτών. Η πολιτική αυτή θα αρχίσει δειλά να αλλάζει στα τέλη του 20^{ου} αιώνα.

Το μέτρο της στέρησης της ελληνικής ιθαγένειας δεν ξεκινά βέβαια την εποχή αυτή[\[50\]](#), ούτε σχετίζεται αποκλειστικά με την «αναξιότητα»[\[51\]](#) του να είναι κανείς Έλληνας για εθνικούς λόγους, όπως, κατά κύριο λόγο εφαρμόστηκε στην εν λόγω περίοδο.[\[52\]](#) Όμως, ο εμφύλιος πόλεμος αποτελεί το σημείο τομής στη σύγχρονη ελληνική ιστορία ένθεν του οποίου το μέτρο της στέρησης της ιθαγένειας έλαβε μαζικές διαστάσεις. Οι πολίτες που στερούνται τις ιθαγένειες ανήκουν σε δύο κατηγορίες: είναι είτε κομμουνιστές, είτε μειονοτικοί. Εάν στην περίπτωση των κομμουνιστών, το μέτρο της αφαίρεσης της ιθαγένειας είναι ένδειξη της μετάθεσης του ταξικού στον εθνικό εχθρό, η εφαρμογή του στην περίπτωση των μειονοτικών είναι μια επιχείρηση ολοκλήρωσης αυτού που οι ανταλλαγές πληθυσμών μεταξύ της Ελλάδας και Τουρκίας-Βουλγαρίας δεν πρόλαβαν να περατώσουν.

Η αρχή έγινε με Διάταγμα του 1927,[\[53\]](#) στο περιεχόμενο του οποίου ανιχνεύουμε για πρώτη φορά έναν κανόνα υπεύθυνο για τη θλιβερή δημοσιότητα του ελληνικού δικαίου της ιθαγένειας ως τις μέρες μας. «*Έλληνες υπήκοοι αλλογενείς, εγκαταλείποντες το ελληνικόν έδαφος άνευ προθέσεως επανόδου, αποβάλλουσι την ελληνικήν ιθαγένειαν. Τα ανήλικα τέκνα τα αποδημούντα μετ' αυτών αποβάλλουσι και αυτά συγχρόνως μετά των γονέων την ελληνικήν ιθαγένειαν. Η περί μη επανόδου πρόθεσης, αποτελούσα ζήτημα πραγματικόν τεκμαίρεται εξ*

Θέσεις - τριμηνιαία επιθεώρηση

Περιπέτειες της ελληνικής ιθαγένειας: Ποιος (δεν) έχει τα «προσόντα» να είναι Έλληνας;
Δημήτρης Χριστόπουλος

οιουδήποτε σχετικού γεγονότος, (...) Η περί μη επανόδου πρόθεσις και παν σχετικών με το άρθρο τούτο κρίνεται εν εκάστη συγκεκριμένη περιπτώσει υπό του Υπουργού των Εξωτερικών». Ομολογείται βεβαίως πως ο τρόπος αυτός της αποβολής της ιθαγένειας, «από θεωρητικής εξεταζόμενης απόψεως, δεν αποτελεί βεβαίως, θεσμόν αξιοσύστατον.(...) Από απόψεως όμως πρακτικής εξυπηρετεί ανάγκην εθνικήν υψίστης σημασίας».[54] Αναδρομικώς κρινόμενη, η μετάλλαξη του άρθρου 4 του Διατάγματος του 1927 σε άρθρο 19 του Κώδικα Ελληνικής Ιθαγένειας το 1955, η κανονιστική του θωράκιση μέσω του Συντάγματος του 1975[55] και η ισχύς του ως το 1998 πείθουν με το παραπάνω για την υψηλότερη εθνική σημασία του.[56]

Τα πανηγυρικά εγκαίνια αυτής της θλιβερής περιόδου για την ελληνική ιθαγένεια στην εποχή του Ψυχρού Πολέμου δίνονται επισήμως το 1947, με το διαβόητο ΛΖ/1947 Ψήφισμα της Δ' Αναθεωρητικής Βουλής «*περί αποστερήσεως της Ελληνικής Ιθαγένειας προσώπων αντεθνικώς δρώντων εν τω εξωτερικώ*» το οποίο διατηρήθηκε σε ισχύ και μετά την έναρξη ισχύος του Κώδικα Ελληνικής Ιθαγένειας, έως ότου πάψει, χωρίς όμως αναδρομικά αποτελέσματα το 1962.[57] Την διετία 1947-1949, το μέτρο εφαρμόζεται σε πάνω από 56.000 Έλληνες που αναχώρησαν για την Ανατολική Ευρώπη[58], ανάμεσα στους οποίους ένας υπολογισμός αριθμός σλαβομακεδόνων.[59] Με διατυπώσεις και διαδικασίες που προσομοιάζουν του αντίστοιχου ιταλικού φασιστικού ή γερμανικού ναζιστικού προτύπου αφαίρεσης της ιθαγένειας, η ελληνική διοίκηση προβαίνει σε συλλήβδην αφαιρέσεις ιθαγενειών με συνοπτικές διαδικασίες, ως την θέση σε ισχύ του νέου συντάγματος του 1952[60]. Αντιθέτως, φαίνεται, πως η περίπτωση των περίπου 25.000 Τσάμηδων που διώχθηκαν από την Θεσπρωτία το καλοκαίρι του 1944 δεν αντιμετωπίστηκε με την ίδια επιμέλεια καθώς από πούθενά έως σήμερα δεν φαίνεται να προκύπτει αντίστοιχη πράξη στέρησης της ελληνικής ιθαγένειας των ανθρώπων αυτών.

Πάντως, ακόμη και μετά την κατάργηση του ΛΖ' Ψηφίσματος, η ελληνική νομοθεσία συνεχίζει να διαθέτει ασφαλές οπλοστάσιο για την αφαίρεση των ιθαγενειών των «*δρώντων ή δράσαντων αντεθνικώς*» στο εξωτερικό, με τη μόνη – πλασματική προφανώς - διαφορά ότι η στέρηση της ιθαγένειας παύει πλέον να είναι υποχρεωτική αλλά ανήκει στη διακριτική ευχέρεια της διοίκησης.[61] Ουσιαστικά, το καθεστώς της δικτατορίας δεν χρειάζεται να εμπνευστεί νέες ρυθμίσεις, παρά να εντείνει προς κάθε κατεύθυνση την επιβολή των ήδη εφαρμοστέων κανόνων, με τη δική του συντακτική πράξη.[62]

Με την αποκατάσταση της δημοκρατίας, όσοι στερήθηκαν την ιθαγένειά τους με τη Συντακτική Πράξη της δικτατορίας, την επανέκτησαν[63]. Όμως, η επανάκτηση της ιθαγένειας αφορούσε μόνο αυτούς που τη στερήθηκαν με τη συντακτική Πράξη του καθεστώτος και όχι όσους στερήθηκαν την ιθαγένειά τους κατά τη διάρκεια της εφταετίας με τους άλλους τρόπους, που εξ άλλου συνέχιζαν να εφαρμόζονται και μετά τη αποκατάσταση της δημοκρατίας. Το Σύνταγμα της μεταπολίτευσης, σε μεταβατική του διάταξη προβλέπει πως οι «*Έλληνες που στερήθηκαν με οποιονδήποτε τρόπο την ιθαγένειά τους έως την έναρξη της ισχύος του Συντάγματος, την αποκτούν πάλι ύστερα από κρίση ειδικών επιτροπών από δικαστικούς λειτουργούς, όπως νόμος ορίζει.*» Ωστόσο, τέτοιες επιτροπές ποτέ δεν συνήλθαν, ούτε κάποιος σχετικός νόμος έχει ως σήμερα εκδοθεί.[64]

Ενδεικτικό της καθυστέρησης με την οποία η ιστορία της ελληνικής ιθαγένειας ακολουθεί τις εξελίξεις στην υπόλοιπη πολιτική ιστορία είναι ότι μόλις το 1985[65], καταργείται ρητώς το Ψήφισμα της Δ' Αναθεωρητικής Βουλής του 1947, ενώ ακόμη και η πρώτη κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ όχι απλώς δεν συζητά την πιθανότητα ανάκτησης της ιθαγένειας των Σλαβομακεδόνων πολιτικών προσφύγων, αλλά ούτε καν τον επαναπατρισμό τους. Η ρητή εξαίρεση στον επαναπατρισμό των μη «*Ελλήνων το γένος*» συνιστά σήμερα το μοναδικό εν ισχύ νομοθέτημα που αναγνωρίζει, δια του αποκλεισμού, την ύπαρξη των Σλαβομακεδόνων στη χώρα.[66]

Καθώς οι άλλοι τρόποι στέρησης της ιθαγένειας έχουν καταργηθεί ή ατονήσει η μεταπολίτευση είναι η εποχή της θλιβερής βασιλείας του άρθρου 19 του Κώδικα Ελληνικής Ιθαγένειας, κατά το οποίο «*αλλογενής εγκαταλίπων το ελληνικό έδαφος άνευ προθέσεως παλιννοστήσεως δύναται να κηρυχθεί απολέσας την ελληνική ιθαγένειά του*». Το άρθρο αυτό καταργήθηκε, όπως σημειώσαμε, το 1998[67], ύστερα από την εντεινόμενη διεθνή κατακραυγή, έχοντας, ωστόσο επιτελέσει τον «*ύψιστο εθνικό στόχο*» για τον οποίο εφαρμόστηκε. Από τη θέση του σε ισχύ το 1955 ως την κατάργησή του, το σύνολο των προσώπων που έχασαν την ελληνική ιθαγένεια, υπολογίζονται από

Θέσεις - τριμηνιαία επιθεώρηση

Περιπέτειες της ελληνικής ιθαγένειας: Ποιος (δεν) έχει τα «προσόντα» να είναι Έλληνας;
Δημήτρης Χριστόπουλος

την ίδια την ελληνική διοίκηση σε περίπου 60.000[68]. Η πρακτική της αφαίρεσης των ιθαγενειών των μειονοτικών είχε ως στόχο την πληθυσμιακή αφαίμαξη της μειονότητας της Θράκης. Σε συνδυασμό με το ισχυρό μεταναστευτικό ρεύμα προς την Τουρκία και τη Δυτική Γερμανία είχε αποτέλεσμα τη διατήρηση του πληθυσμού της στα ίδια περίπου μεγέθη που η μειονότητα είχε τον καιρό της Συνθήκης της Λοζάννης.

Τη στιγμή που η ελληνική διοίκηση δείχνει το απεχθέστερό της πρόσωπο σε αυτούς από τους οποίους (θεωρεί ότι) απειλείται, ως «μητέρα-πατρίδα» αποδεικνύεται ανεπαρκής να διαπραγματευτεί για να κρατήσει την ομογένειά της στην Τουρκία. Αντισταθμίζει όμως την ανεπάρκειά της αυτή με την ένδειξη της γενναιοδωρίας της στους Έλληνες από την Τουρκία, υπάγοντάς αυτούς που στερήθηκαν την ιδιότητα του Τούρκου πολίτη, σε ένα εξαιρετικά ιδιόμορφο καθεστώς ιθαγένειας, σύμφωνα με το οποίο η παροχή ελληνικού διαβατηρίου δεν ισοδυναμούσε με την κτήση της ιδιότητας του πολίτη.[69] Αποτέλεσμα αυτής της κατάστασης είναι ότι ένας μικρός, μη δεκτικός υπολογισμού, μα σίγουρα όχι αμελητέος αριθμός προσώπων που υπάγονται στις δύο αυτές κατηγορίες ομογενών τελεί ακόμη σε αυτό το καθεστώς της ιδιότυπης πολιτειακής ομηρίας. Η θέση της ελληνικής πολιτείας ως την αρχή της δεκαετίας του 2000 είναι σαφής: «*καμία ιθαγένεια στους ομογενείς*».

Στα τέλη της δεκαετίας του 70, κλείνει το ζήτημα της ανιθαγένειας των Ελλήνων τσιγγάνων, ανυπολόγιστος αριθμός των οποίων δεν είχαν λάβει ποτέ την ελληνική ιθαγένεια, εξαιτίας δυσκολιών που η ελληνική πολιτεία απέδωσε «στην απροθυμία των ιδίων να συνεργαστούν με τις αρμόδιες Αρχές»[70]. Ανεξάρτητα από τη προφανή μεροληπτικότητα του προηγούμενου ισχυρισμού, τα τέλη της δεκαετίας αυτής, βρίσκουν το συντριπτικό ποσοστό των τσιγγάνων με την ελληνική ιθαγένεια, μέσω μιας καινοφανούς για τα ελληνικά πράγματα διαδικασίας εφαρμογής του δικαίου του εδάφους. Οι Τσιγγάνοι λογίστηκαν ως άτομα ακαθορίστου ιθαγένειας που γεννήθηκαν στην Ελλάδα και άρα αυτοδικαίως απέκτησαν την ελληνική ιθαγένεια.

Με το τέλος του ψυχρού πολέμου, η ελληνική ιθαγένεια εισέρχεται στην πιο κρίσιμη δεκαετία που γνώρισε στον πολυτάραχο βίο της. Σε μια δεκαετία, όπου οι αλλαγές στην πολιτική σκηνή της Ανατολικής Ευρώπης και το μεταναστευτικό κύμα προς την Ελλάδα θα θέσουν την ιστορία της ελληνικής ιθαγένειας ενώπιον όντως δύσκολων περιστάσεων. Πριν καν προλάβει να επιτελέσει την ταύτιση μεταξύ λαού και έθνους η οποία ακόμη «απέχει από το να αποτελεί σταθερό κεκτημένο» [71] βρίσκεται αντιμέτωπη με άλλους λαούς και άλλα έθνη. **2.4. Η ιθαγένεια στην εποχή της μετανάστευσης / «παλιννόστησης»: οι μη Έλληνες**

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα των προηγούμενων του 2001 στατιστικών, ο αριθμός των αλλοδαπών που ζούσε στην ελληνική επικράτεια ήταν περίπου σταθεροποιημένος: οι 166.031 αλλοδαποί που κατεγράφησαν το 1981 γίνονται 176.119 το 1991. Κατά την απογραφή του 2001, ο αριθμός των αλλοδαπών που διαμένουν στη χώρα, νόμιμα ή παράνομα, ανέρχεται στους 796.713, αριθμό στον οποίο, χωρίς επιφυλάξεις, μπορούμε να προσθέσουμε ένα άδηλο ποσοστό που, για διάφορους λόγους, δεν καταγράφηκε.[72] Από το 1,6% επί του συνολικού ποσοστού του πληθυσμού που οι μη Έλληνες κατέχουν το 1991, φτάνουμε στο 7,3% το 2001. Οι Αλβανοί πολίτες είναι οι περισσότεροι από τους μισούς (443.550) ενώ ακολουθούν Βούλγαροι, Ρουμάνοι, Ρώσοι και Ουκρανοί.

Οι κατακλυσμαίες αλλαγές που το τέλος του ψυχρού πολέμου επιφυλάσσει στον πληθυσμιακό χάρτη της χώρας εκτείνονται πέραν των προηγούμενων μεγεθών. Κατ' εκτίμηση της ελληνικής κυβέρνησης, 160.000 «παλιννοστούντες» Πόντιοι από χώρες της Σοβιετικής Ένωσης διαμένουν μόνιμα στο ελληνικό έδαφος το 2000, έχοντας αποκτήσει την ελληνική ιθαγένεια με τη διαδικασία του *καθορισμού* της. Σύμφωνα με τη γενική γραμματεία παλιννοστούντων του Υπουργείου Μακεδονίας-Θράκης, οι ομογενείς από την πρώην ΕΣΣΔ προέρχονται στην πλειοψηφία τους από τη Γεωργία (52%) το Καζακστάν (20%) τη Ρωσία (15%) την Ουκρανία (2%) και το Ουζμπεκιστάν (2%).[73]

Η χρήση του όρου «παλιννόστηση» από την ελληνική πολιτεία αναφορικά με τους Ποντίους από τα κράτη που διαδέχτηκαν την ΕΣΣΔ και τους Έλληνες της Μαριούπολης (κυρίως) δεν είναι ιδεολογικά ουδέτερη, ούτε πραγματολογικά έγκυρη. Ανάγεται σε ένα φαντασιακό παρελθόν, που περισσότερο οικοδομήθηκε από την προσδοκία της εξόδου από τη φτώχεια παρά από αυτήν της επιστροφής στην πατρίδα. Εξ άλλου, αυτοί οι

Θέσεις - τριμηνιαία επιθεώρηση

Περιπέτειες της ελληνικής ιθαγένειας: Ποιος (δεν) έχει τα «προσόντα» να είναι Έλληνας;

Δημήτρης Χριστόπουλος

άνθρωποι ποτέ δεν έφυγαν από την Ελλάδα για να παλινοστήσουν σε αυτή. Είναι χαρακτηριστικό επίσης πως η εμμονή της ελληνικής πολιτείας να τους αποκαλεί «ομογενείς ποντιακής καταγωγής» ή «ελληνοπόντιους» αδυνατεί να κάμψει την εξοικείωση της ελληνικής κοινής γνώμης με τη χρήση του μάλλον υποτιμητικού προσδιορισμού τους ως «ρωσοπόντιους». Ωστόσο, έναντι αυτών των ανθρώπων, η ελληνική πολιτεία επέδειξε ένα εξαιρετικά γενναϊόδωρο πρόσωπο, καθώς με ειδικές νομοθετικές ρυθμίσεις παρέσχε την ελληνική ιθαγένεια μέσω του νέου συνοπτικού τρόπου κτήσης που η ίδια αποκαλεί μια οιοσδήποτε «ιδιόμορφη πολιτογράφηση»^[74] «κατά παρέκκλιση από κάθε γενική ή ειδική διάταξη, που προβλέπει την υποβολή ορισμένων δικαιολογητικών»^[75].

Την ίδια στιγμή, αιτήσεις πολιτογράφησης μελών της ελληνικής μειονότητας της Αλβανίας που έχει, κατά το μείζον τμήμα της, μετοικήσει στην Ελλάδα, στοιβάζονται δίπλα σε εκκρεμούσες αντίστοιχες αιτήσεις της πρώτης γενιάς των «Βορειοηπειρωτών» που είναι εγκατεστημένοι στην χώρα, για δύο τουλάχιστον γενιές. Είναι ενδεικτικό ότι μόλις το 2003 συνάγεται πως η ελληνική πολιτεία αποφασίζει να προχωρήσει σταδιακά στην πολιτογράφηση της πρώτης γενιάς των Ελλήνων της Αλβανίας,^[76] ενώ η απόδοση της ελληνικής ιθαγένειας στους Έλληνες που ήλθαν από την Αλβανία μετά το 1990 σκοντάφτει πάνω στον φόβο του δυνητικού στατιστικού θανάτου των μεγεθών της ελληνικής μειονότητας στη γειτονική χώρα. Όντως, ο φόβος αυτός κάθε άλλο παρά παράλογος είναι, ωστόσο η πληθυσμιακή αφαιμάξη των Ελλήνων της Αλβανίας, είναι ήδη ένα τετελεσμένο γεγονός που σχετίζεται πολύ περισσότερο με την εγκατάστασή τους, υπό την ιδιότητα του οικονομικού μετανάστη στην Ελλάδα, παρά με την πιθανή απόδοση της ελληνικής ιθαγένειας σε αυτούς. Τον Μάιο του 2003, ευάριθμες ομάδες Βορειοηπειρωτών διαδηλώνουν στην Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη διεκδικώντας την πρόσβαση στην ελληνική ιθαγένεια. Η ελληνική κυβέρνηση εξετάζει το ζήτημα της απόδοσης ιθαγένειας στους κατέχοντες το Δελτίο Ταυτότητας Ομογενούς από την Αλβανία, επιθυμώντας, ωστόσο, να δεσμεύσει την Αλβανία μέσω διμερούς διεθνούς σύμβασης να μην προβεί σε μελλοντική στέρηση των αλβανικών ιθαγενειών στους ανθρώπους αυτούς, γεγονός που θα έχει ως αποτέλεσμα την εξαφάνιση της ελληνικής μειονότητας στην Αλβανία.^[77] Οι διαπραγματεύσεις ανάμεσα στις δύο κυβερνήσεις σκοντάφτουν στα ακόλουθα εμπόδια: αφενός, στην επιβίωση ενός λανθάνοντος (και συχνά ανοιχτού) αλυτρωτισμού στον πολιτικό λόγο της συντηρητικής παράταξης στην Ελλάδα, που τάσσεται αναφανδόν εναντίον των πολιτογραφήσεων των Βορειοηπειρωτών,^[78] και αφετέρου στο ενδεχόμενο μια μελλοντική αλβανική κυβέρνηση να καταγγείλει την όποια διεθνή της δέσμευση και όντως να προχωρήσει στη στέρηση των αλβανικών ιθαγενειών «αλλογενών που εγκατέλειψαν το αλβανικό έδαφος άνευ προθέσεως παλινοστήσης», κατά αλβανική παράφραση του καταργηθέντος άρθρου 19 του Κώδικα Ελληνικής Ιθαγένειας. Επίσης, ο κατά κοινή ομολογία φάυλος τρόπος με τον οποίο πολλοί Αλβανοί έλαβαν από τις ελληνικές προξενικές αρχές στην Αλβανία το Δελτίο Ομογενούς, δημιουργεί πλέον τον φόβο μήπως βρεθούν με την ελληνική ιθαγένεια Αλβανοί που δεν ανήκαν στη μειονότητα.^[79]

Η ιστορία της ελληνικής ιθαγένειας στην εποχή της μετανάστευσης-«παλινοστήσης» τρέχει με γοργούς ρυθμούς, για τα δεδομένα της, πλην όμως με απεριγράπτα βραδύτερους ρυθμούς από τα πράγματα που καλείται να ρυθμίσει. Καταρχήν, η ελληνική πολιτεία αντιμετωπίζει με αμυντικό τρόπο το ζήτημα της κτήσης της ελληνικής ιθαγένειας από τους μετανάστες, αυξάνοντας το απαραίτητο χρόνο διαμονής στη χώρα σε συγκριτικά δυσθεώρητα για τα ευρωπαϊκά δεδομένα ύψη^[80] ενώ εισάγει δια νόμου την υποχρέωση καταβολής παραβόλου ύψους 500.000 δρχ σε κάθε αίτηση πολιτογράφησης, προκειμένου να αποτραπεί η αύξηση του αριθμού των αιτήσεων^[81]. Η δεκαετία του 2000 συνοδεύεται από έντονη κινητικότητα, εισάγοντας νέους νόμους για την ελληνική ιθαγένεια που συνοδεύονται από σημαντικό αριθμό εγκυκλίων για την εφαρμογή τους.^[82] Οι απανωτές ρυθμίσεις που καταρχήν δηλούν την απροθυμία αλλά και (ως ένα σημείο) εύλογη δυσκολία της ελληνικής διοίκησης να διαχειριστεί το ζήτημα στις μακροσκοπικές του διαστάσεις επιβεβαιώνουν την επιβίωση έντονων αγκυλώσεων έναντι της κτήσης της ελληνικής ιθαγένειας από τον οποιονδήποτε με την εξαίρεση των «παλινοσοτούντων» από την πρώην ΕΣΣΔ. Φαίνεται πως η Ελλάδα, αποφασίζει να προβεί στις πολιτογραφήσεις των τελευταίων, είτε διότι αναγνωρίστηκε ως fait accompli η εγκατάστασή τους στη χώρα, είτε διότι θεωρήθηκε πως ο πληθυσμός αυτός προσέφερε, χωρίς κινδύνους, τη δυνατότητα εμφάνισης της χώρας ως μιας φιλόξενης μητέρας-πατρίδας έναντι των τέκνων που επιστρέφουν σε αυτή. Ωστόσο, το ελληνικό κράτος δεν ήταν διατεθειμένο να δείξει το ίδιο πρόσωπο στους άλλους ομογενείς, ούτε βέβαια στους υπόλοιπους μετανάστες.^[83]

Θέσεις - τριμηνιαία επιθεώρηση

Περιπέτειες της ελληνικής ιθαγένειας: Ποιος (δεν) έχει τα «προσόντα» να είναι Έλληνας;
Δημήτρης Χριστόπουλος

Η άρνηση απόδοσης της ελληνικής ιθαγένειας των Ελλήνων που ανήκουν στις αντίστοιχες μειονότητες της Αλβανίας και – λιγότερο πλέον -- της Τουρκίας έχει δημιουργήσει ένα καθεστώς πολλαπλών ταχυτήτων στην ελληνική ομογένεια, με αποτέλεσμα μια κρίση εμπιστοσύνης της μειονότητας κυρίως της Αλβανίας έναντι της Ελλάδας. Οι εύλογες υποψίες των Ελλήνων της Αλβανίας ότι έχουν αποκλειστικά κατασταθεί υποκείμενα εργαλειακής χρήσης και άσκησης πιέσεων στις διμερείς σχέσεις της Ελλάδας με Αλβανία καθώς και η ταύτισή τους με τους υπόλοιπους αλβανούς μετανάστες από την ελληνική κοινή γνώμη, δημιουργούν έντονους πρώτους τριγμούς στην εμπιστοσύνη τους προς στην Ελλάδα. Απέναντι τους πλέον, η χώρα έχει πάρει μάλλον πιο σοβαρά τον ρόλο της ως καπιταλιστική μητρόπολη παρά ως μητέρα-πατρίδα. [84]

3. Σύγχρονες προκλήσεις στην ελληνική ιθαγένεια

Η ιστορία της ελληνικής ιθαγένειας παλινδρομεί διαρκώς ανάμεσα σε θριάμβους και ήττες. Είναι μια υπόθεση ανεκπλήρωτων πόθων αλλά και εδραίωσης. Χρειάστηκε περίπου ενάμιστο αιώνα προκειμένου να καταφέρει να εκπληρώσει τις προσδοκίες χιλιάδων ελλήνων που τη στερήθηκαν. Τη στιγμή λοιπόν που, με αμέτρητες παλινδρομήσεις, παλεύει να επουλώσει τις πληγές που της έχει αφήσει ο πολυτάραχος βίος της ελληνικής πολιτικής ιστορίας και των διεθνών σχέσεων της Ελλάδας, το πολιτειακό δόγμα της ιθαγένειας βρίσκεται αντιμέτωπο με την κατακλυσμιαία αλλαγή που επέφερε στον δημογραφικό και εθνοτικό χάρτη της Ελλάδας η μετανάστευση.

Όπως είδαμε, η μελέτη της ιστορίας της ελληνικής ιθαγένειας είναι η αποκρυπτογράφηση των βαθύτερων στρατηγικών αποκλεισμού και ενσωμάτωσης που στην πορεία της ιστορίας του υιοθέτησε το ελληνικό κράτος μέσα από ετερόκλητες ή άτακτες κανονιστικές διατάξεις και διοικητικές πρακτικές. Οι πρακτικές αυτές τις περισσότερες φορές, συνθέτουν ένα δύσβατο πεδίο απρόσωπων, εμμέσων και υπαινικτικών αναφορών, η μύηση στο περιεχόμενο των οποίων οδηγεί σε μια πραγματικά εντυπωσιακή αποκάλυψη των μακρόσυρτων στιγμότυπων της νεοελληνικής πολιτικής ιστορίας, με όλες τους τις τομές και (α)συνέχειες. Για το λόγο αυτό είπαμε πως η ιστορία της ελληνικής ιθαγένειας είναι η ίδια η συνείδηση της πολιτικής ιστορίας μας, οι περιπέτειες και τα πάθη της οποίας δεν αφήνουν πάντα το νου καθαρό. Η ιστορία της ελληνικής ιθαγένειας είναι δέσμα των θεμελιακών αφηγήσεων της ελληνικής εθνικής ιδεολογίας, αλλά και των τακτικών ελιγμών της διοικητικής πρακτικής ανάλογα με τη εσωτερική ή διεθνή συγκυρία.

Η αρτιότερη έκφραση –τόσο σε νομοτεχνικό όσο και σε συμβολικό επίπεδο-- του πολιτειακού δόγματος της ιθαγένειας δίνεται τη στιγμή όπου η θεωρία που επιχειρεί να διευθετήσει και να συστηματοποιήσει την κοινωνική ύλη τελεί σε σοβαρή αμφισβήτηση από τη συγκυρία. Κατ' αυτόν τον τρόπο, η εκάστοτε ιδεολογία που διέπει την επίσημη στρατηγική της ελληνικής ιθαγένειας αντανακλά, κατά κανόνα, υλικούς όρους η εγκυρότητα των οποίων έχει παρέλθει. Αυτή η προφανής αναντιστοιχία έχει τελικά ως αποτέλεσμα η ιδεολογία της ελληνικής ιθαγένειας να εμφανίζεται ως μια προσπάθεια ρύθμισης του παρόντος στη βάση ενός σώματος ερμηνευτικών επιλογών και κανόνων που αντανακλούν ιδέες με ξεπερασμένη ηθική αξία και πολιτική χρηστικότητα. Είναι λοιπόν παραδόξως τη στιγμή που το πολιτειακό δόγμα της ιθαγένειας λαμβάνει την τελειότερη εκφορά του, που αρχίζει να δείχνει την ιστορική του εξάντληση και να βαδίζει αργά προς την πολιτική του εξαφάνιση και τη σταδιακή του αντικατάσταση από κάποιο νέο. Η ιστορία της ελληνικής ιθαγένειας είναι, σε τελευταία ανάλυση, η σύγχρονη ελληνική πολιτική ιστορία, λίγο ετεροχρονολογημένη.

Το 1941, ο τμηματάρχης του Υπουργείου Εσωτερικών με τον οποίο ξεκινήσαμε, έγραφε: «[Π]ολιτεία εισροής μεγάλου αριθμού μεταναστών εφαρμόζουσα την αρχήν του *jus sanguinis* θα εκινδύνευε να κατακλυσθή με την πάροδο του χρόνου, υπό αλλοδαπών εγκατεστημένων εν αυτή μονίμως. Και είναι προφανής ο κίνδυνος, ον θα διέτρεχε η πολιτεία αυτή. Με την εφαρμογή του *jus sanguinis*, ο πληθυσμός ωρισμένων κρατών της Αμερικής θα είχε ταχύτατα πληθυσμόν κατά πλειονότητα εξ αλλοδαπών συνιστάμενον, εάν οι απόγονοι των μεταναστών διετήρουν την εθνικότητα της καταγωγής τους. Προς αποτροπήν του κινδύνου τούτου, η πολιτεία ευρίσκεται εις την αναπόδραστον ανάγκην να επιζητήσει αντί πάσης θυσίας ν' απορροφήση τους κατακλύσαντας την χώραν της αλλοδαπούς, εφαρμόζουσα ευρύτατα την αρχήν του *jus soli*.» [85]

Θέσεις - τριμηνιαία επιθεώρηση

Περιπέτειες της ελληνικής ιθαγένειας: Ποιος (δεν) έχει τα «προσόντα» να είναι Έλληνας;
Δημήτρης Χριστόπουλος

Τελικά, το ενδιαφέρον και το συνετό συμφέρον της ελληνικής, όπως και κάθε πολιτείας, είναι να αναμετρηθεί με τους μύθους της και να επιχειρήσει όσο γίνεται να περιορίσει αυτή τη διαφορά φάσεων που χωρίζει την πολιτική ιστορία από αυτήν της ιθαγένειάς της.

[1] Τμήμα αυτού του άρθρου σε επεξεργασμένη μορφή θα δημοσιευθεί σε: Α. Λιάκος, Ε. Γαζή (επιμέλεια), *Η ελληνική κοινωνία από την εθνική ανεξαρτησία στην ευρωπαϊκή ενοποίηση*, Εκδ. Νεφέλη, υπό έκδοση.

[2] Ι.Γ. Γεωργιάδου, *Η Ελληνική ιθαγένεια*, Αθήνα, 1941, σ. 1.

[3] Ο. Svarlien, «Ιθαγένεια» σε: J. Gould, W.L. Kolb, *Λεξικό κοινωνικών επιστημών*, τόμος 1, Εκδόσεις Ελληνική Παιδεία Α.Ε., Αθήνα, 1972, σ. 340.

[4] Δ. Δημούλης, «Ιδιότητα του πολίτη και πολιτικά δικαιώματα. Λειτουργία και υπέρβαση μιας διαφοροποιητικής κατασκευής» σε: *Το δίκαιο της πολιτικής – Μελέτες συνταγματικής θεωρίας και ερμηνείας*, Εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2000, σ. 170.

[5] Πρβλ. σχετικά στις μελέτες του Ε. Balibar, *Les frontieres de la democracie*, Ed. La Decouverte, Παρίσι, 1992.

[6] Πρβλ. Ζ. Παπασιώπη-Πασιά, *Δίκαιο Ιθαγένειας*, 4η Έκδοση, Εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, σ. 1.

[7] Πρβλ. Γ. Βλάχος, «Η αντινομία ανθρώπου και πολίτη», *Τμητικός Τόμος του Συμβουλίου Επικρατείας, Τ. II*, Αθήνα, 1982, σ. 33 επ. και Δ. Δημούλης, «Ιδιότητα του πολίτη ...» *όπ. π.*

[8] Πρβλ. τη μελέτη μας, «Το τέλος της εθνικής ομο(ιο)γένειας» σε: *Η ετερότητα ως σχέση εξουσίας – Οψεις της ελληνικής, βαλκανικής και ευρωπαϊκής εμπειρίας*, Εκδ. Κριτική, Αθήνα, 2002, σσ.141-168.

[9] Ζ. Παπασιώπη-Πασιά: «Ιθαγένεια-Υπηκόστητα. Δύο όροι με μονοσήμαντο περιεχόμενο; Η ελληνική ιθαγένεια. Η ευρωπαϊκή ιθαγένεια.» σε: *Επετηρίδα Διηγεροικού Συλλόγου Θεσσαλονίκης*, 1992, σ. 35 επ.

[10] Το 1833, σε ένα από τα πρώτα διατάγματά του, ο Όθωνας καλεί τους «*ημέτερους υπηκόους, νομίμου ηλικίας άρρενες*» να ορκιστούν στον Βασιλιά. Πρβλ. Α. Παντελής/Σ. Κουτσουμπίνας/Τ. Γεροζήσης (επιμ.) *Κείμενα Συνταγματικής Ιστορίας*, τ.1 1821-1923, Αθήνα, 1993, σ. 161. Πρβλ. για τη μοναρχική προέλευση του όρου επίσης: Γ. Παπαδημητρίου, «Το Σύνταγμα και η εκούσα αποβολή της ιθαγένειας», σε: *Το Σύνταγμα*, 1979, σ. 419.

[11] Το 1950, ο Βρετανός κοινωνιολόγος Τ.Η. Marshall επεξεργάστηκε την ανάπτυξη της ιδιότητας του πολίτη στην κλασική του πραγματεία *Citizenship and Social Class*, Pluto Press, Λονδίνο, 1992. Ελλ. μφ. Τ.Η. Marshall – Τ. Bottomore, *Ιδιότητα του πολίτη και κοινωνική τάξη*, Εκδ. Gutenberg, Αθήνα, 1995.

[12] Πρβλ αναλυτικά: Δ. Δημούλης, «Λαός, έθνος και πολίτες στην ελληνική συνταγματική ιστορία» σε: *Το Δίκαιο της Πολιτικής, όπ. π.*, σς 367 επ. και L. Baltisotis, “Dual citizenship in Greece: Stability and changes. Itineraries between raison d’Etat and realism” (αδημοσίευτη μελέτη).

[13] Να αναφερθούμε στην κλασική διατύπωση κατά την οποία η πολιτική ιστορία είναι «η κατ’ εξοχήν ιστορία της εξουσίας περιβεβλημένη το νομικό σχήμα του κράτους και των αμέσως συνδεδεμένων με αυτό κλάδων πολιτισμού, του δημοσίου δηλαδή Δικαίου, της οικονομίας, των κοινωνικών αγώνων και θεσμών»: Ν. Σβορόνου, *Ανάλεκτα Νεοελληνικής Ιστορίας και ιστοριογραφίας*, Θεμέλιο, Αθήνα, 1982, σ. 36.

[14] Πρβλ. αναδρομικά το άρθρο 4, παρ. 3 του Συντάγματος 1975-86-02, το 7, παρ. 2 του Συντάγματος 1968, το 3 του Συντάγματος 1952, το 4 του σχεδίου Συντάγματος του 1948, το 6 του Συντάγματος 1927, το 5 του Συντάγματος 1925, το 3 των Συνταγμάτων 1991 και 1864, όπου γίνεται μνεία στα «προσόντα» του Έλληνα πολίτη που ορίζει ο νόμος.

[15] *Πολιτική Θεολογία*, Λεβιάθαν, Αθήνα, 1994, σ. 66.

[16] Η οποία δικαιολογείται από τον φόρτο εργασίας. Περί αυτού είναι ενδεικτική η σημείωση σχετικής εγκυκλίου του Υπουργείου Εσωτερικών, κατά την οποία «η

Θέσεις - τριμηνιαία επιθεώρηση

Περιπέτειες της ελληνικής ιθαγένειας: Ποιος (δεν) έχει τα «προσόντα» να είναι Έλληνας;
Δημήτρης Χριστόπουλος

υποχρέωση που έχουν οι δημόσιες υπηρεσίες ν' απαντούν στους πολίτες μέσα στις προθεσμίες που προβλέπονται από το νόμο, δεν ισχύει όταν πρόκειται για υποθέσεις που αφορούν κτήση-αναγνώριση, απώλεια και ανάκτηση της ελληνικής ιθαγένειας. Η αναγκαιότητα της ρύθμισης αυτής είναι πρόδηλος, αφού για τα ως άνω θέματα απαιτείται αρκετός χρόνος προς έρευνα και – συγκέντρωση των απαραίτητων στοιχείων, για να καταστεί δυνατή η εξέταση των αιτημάτων.» Πρβλ. Εγκύκλιος Φ.32089/10641 της 26.5.1993. «Κοινοποίηση διατάξεων του Νόμου 2130/1993 που αφορούν τροποποίηση διατάξεων του Κώδικα Ελληνικής Ιθαγένειας και παροχή οδηγιών εφαρμογής τους.»

[17] Πρβλ. σχετικά στις μοναδικές αναλύσεις του ιταλού διανοητή G. Agamben σε *Homo Sacer*, Ed. Seuil, Παρίσι, 1997 και το πλέον πρόσφατο *Etat d'exception*, Ed. Seuil, Παρίσι, 2003. Στα ελληνικά: *Η μορφή-της-ζωής*, Αθήνα, 2002.

[18] Πρβλ. έναντι άλλων σε Σ. Φ. Γραμμένο, *Το δίκαιο της Ελληνικής Ιθαγένειας*, 4η Έκδοση, Αθήνα, 2003, σ. 72

[19] Η πρώτη παράγραφος του άρθρου 1 του ν. 1438/1984 αντικατέστησε το πρώτο εδάφιο του άρθρου 1 του Κώδικα Ελληνικής Ιθαγένειας (Νομοθετικό Διάταγμα 3370/1955). Η τροποποίηση συντελέστηκε κατ' εφαρμογή του άρθρου 4 του Συντάγματος του 1975 και των αλλαγών που επήλθαν στον Αστικό Κώδικα με το ν. 1329/1983, ενώ έχει ενδιαφέρον να εντοπίσουμε τη χρονική υστέρηση στην κατοχύρωση της ισότητας των δύο φύλων στην ιστορία του δικαίου της ελληνικής ιθαγένειας έναντι άλλων κανονιστικών πεδίων.

[20] Η πολιτογράφηση είναι η πρόσδοση της ιθαγένειας, έπειτα από αίτηση του ενδιαφερομένου με ατομική κρατική πράξη. Πρβλ. σε: Π. Βάλληνδα, *Δίκαιον ιθαγένειας κατά τον Κ.Ε.Ι.*, Πολυγραφημένες παραδόσεις, Θεσσαλονίκη, 1957, σ. 83.

[21] Άρθρο 5α, παρ. 2 *Προϋποθέσεις πολιτογράφησης*. Πρβλ. αναλυτικά σε Ζ. Παπασιώπη-Πασιά, *Δίκαιο Ιθαγένειας*, όπ. π. σ.58 επ. και Ι. Βούλγαρη, «Η διάκριση μεταξύ ομογενών και αλλογενών και η επίδρασή της στην απόκτηση της ελληνικής ιθαγένειας» *Αρμενόπουλος*, Θεσσαλονίκη, 1999 σ. 1354 επ. Ωστόσο, όπως θα δούμε και στη συνέχεια, το προνομιακό καθεστώς στο οποίο υπάγεται τα πρόσωπα που θα αποδείξουν την ομογενειακή τους ταυτότητα η διαδικασία της αναγνώρισης της ιθαγένειας δεν ισοδυναμεί, κατ' ανάγκην και με καλύτερες στατιστικές επιδόσεις για την κτήση της ελληνικής ιθαγένειας.

[22] Άρθρο 5, *Αναγνώριση ιθαγένειας ομογενών*.

[23] Υπουργείο Εσωτερικών, Εγκύκλιος 34205/1999 «Καθορισμός Ιθαγένειας ομογενών Ποντιακής καταγωγής από ΕΣΣΔ και εγγραφή τους στα Μητρώα Αρρένων, Δημοτολόγια, Αηξ. Βιβλία, κ.λπ.»

[24] Υπουργείου Εσωτερικών, Εγκύκλιος 121559/1960 Περί της έννοιας των εν των Κώδικι Ελληνικής Ιθαγένειας όρων «ομογενής και αλλογενής». Σαράντα χρόνια αργότερα, σε άλλη εγκύκλιο του Υπουργείου Εσωτερικών όπου δίδονται σχετικές οδηγίες προς τις αρχές σχετικά με την εφαρμογή του νέου νόμου για την ιθαγένεια διαβάζουμε πως «ομογενής αλλοδαπός είναι το πρόσωπο που δεν έχει την ελληνική ιθαγένεια, αλλά αντίθετα έχει την ελληνική εθνικότητα. Πρόκειται δηλ. για αλλοδαπό που όμως συνδέεται με το ελληνικό έθνος με κοινή συνήθως ιστορία, γλώσσα και θρησκεία, με κοινές παραδόσεις, με κοινή ήθη κα έθιμα. Όλα αυτά είναι στοιχεία που προσδιορίζουν την κοινή εθνική συνείδηση, η οποία και αποτελεί το κριτήριο για να χαρακτηριστεί κάποιος ως ομογενής». (Πρβλ. Φ.94345/14612/8/3-5-2001 Εγκύκλιος περί εφαρμογής του 2910/2001. Το πιο σημαντικό λοιπόν στοιχείο στο οποίο θα βασιστεί η κρίση στο αίτημα του ενδιαφερομένου δεν είναι άλλο από την έκθεση της Προξενικής αρχής του τόπου στον οποίο αυτός διέμενε πριν ή τη στιγμή που ζητά την ελληνική ιθαγένεια. Διαβάζουμε λοιπόν σε άλλη εγκύκλιο το 1993 ότι «η έκθεση είναι άκρως αναλυτική. Τούτο οφείλεται στο γεγονός ότι, από τα στοιχεία της έκθεσης θα κριθεί αν ο ενδιαφερόμενος ... είναι ή όχι ομογενής». Ακολουθεί διατυπωμένο στη δημοτική το εδάφιο της εγκυκλίου του 1960 περί του ορισμού του αλλογενή στο οποίο, παράλληλα με τη φυλετική καταγωγή προτάσσεται και η εθνική συνείδηση. Η συνέχεια ωστόσο της εγκυκλίου είναι εξαιρετικά αποκαλυπτική καθώς αναφέρονται αναλυτικά «οι εκδηλώσεις εκείνες, οι οποίες μαρτυρούν την έλλειψη ελληνικής εθνικής συνείδησης (...) α) Η μη εγγραφή των προσώπων αυτών στα Προξενικά μητρώα, β) η μη τήρηση των υποχρεώσεών τους απέναντι στις Ελληνικές Προξενικές αρχές και η διακοπή, για μακρό χρόνο κάθε επαφής τους μ' αυτές, γ) η αποφυγή παρουσίας ή συμμετοχής τους στις εθνικές και άλλες εκδηλώσεις υπέρ της Ελλάδας ή γενικότερου εθνικού ενδιαφέροντος θέματα στην αλλοδαπή, δ) η απόκτηση με τη βούλησή τους ξένης ιθαγένειας, ε) η χρησιμοποίηση απ' αυτούς αλλοδαπών διαβατηρίων, για διάφορα ταξίδια (...), ζ) η διακοπή κάθε επαφής με την Ελλάδα από μακρού χρόνου (επισκέψεις, ταξίδια), η) η έλλειψη συγγενών ελληνών πολιτών διαμενόντων στην Ελλάδα ή η διακοπή κάθε επαφής μαζί τους ...» Εγκύκλιος Φ.32090/10643/25/26.5.1993 «Αναλυτικές οδηγίες για την πολιτογράφηση ομογενών αλλοδαπών κατοίκων εξωτερικού».

[25] Πρβλ. αναλυτικά και σε Δ. Δημούλης, «Η νομική προστασία των μειονοτήτων» σε: Κ. Τσιτσιλίκης, Δ. Χριστόπουλος (επιμ.), *Το μειονοτικό φαινόμενο στην Ελλάδα*, Εκδ. Κριτική, Αθήνα, σ. 149 επ.

[26] Ζ. Παπασιώπη-Πασιά, *Δίκαιο Ιθαγένειας*, όπ. π., σ. 36.

Θέσεις - τριμηνιαία επιθεώρηση

Περιπέτειες της ελληνικής ιθαγένειας: Ποιος (δεν) έχει τα «προσόντα» να είναι Έλληνας;
Δημήτρης Χριστόπουλος

[27] Πρβλ., αναλυτικά σε Δ. Δημιούλης, «Λαός, έθνος και πολίτες στην ελληνική συνταγματική ιστορία» όπ. π., σ. 380 επ.

[28] Τμήμα Β' Περί των Γενικών Δικαιωμάτων των κατοίκων της Επικράτειας της Ελλάδας, παρ. β': «Όσοι αυτόχθονες κάτοικοι της Επικράτειας της Ελλάδας πιστεύουσιν εις Χριστόν, εισίν Έλληνες, και απολαμβάνουσιν άνευ τινός διαφοράς όλων των πολιτικών δικαιωμάτων (...) παρ. δ'. Όσοι έξωθεν ελθόντες, κατοικήσωσιν ή παροικήσωσιν εις την Επικράτειαν της Ελλάδος, εισίν όμοιοι με τους αυτόχθονας κατοίκους ενόπιον των Νόμων. παρ. ε'. Η Διοίκησης θέλει φροντίσει να εκδώση προσεχώς νομον περί πολιτογραφήσεως των ξένων, όσοι έχουσι την επιθυμία να γίνωσιν Έλληνες.»

[29] Συμβολικά ωστόσο αποδυναμωμένη, καθ'ότι οι «κάτοικοι της Επικράτειας της Ελλάδας» στον τίτλο του οικείου Τμήματος Β' του Συντάγματος 1822, δίνουν τη θέση του στους «Έλληνες» το 1823.

[30] Έχει σωστά επισημανθεί ότι το μοντέλο αυτό εισάγει στην ελληνική συνταγματική ιστορία τη «δήθεν οντολογική» διάσπαση πολιτικής και ιδιωτικής κοινωνίας. Γ. Κόκκινος, «Τα Ελληνικά Συντάγματα και η ιδιότητα του πολίτη (1844-1927)» *Μνήμων* 19 (1997), σ. 83.

[31] Και όχι των «δικαιωμάτων» τους, όπως αυτά νοούνται κατά την παραδοσιακή φιλελεύθερη θεώρηση των ελευθεριών ως αναχωμάτων στην κρατική εξουσία. Τα «δικαία» των ελλήνων δηλούν τις θετικές προϋποθέσεις συμμετοχής τους στην πολιτεία. Α. Μανιτάκης, «Τα Δικαία του Ανθρώπου» σε: *Πολίτης* 61 (1999) σσ.14-19

[32] Antonis Liakos, "Identita e cittadinanza nella Grecia moderna" in Carlotta Sorba (editor), *Cittadinanza. Individui, diritti sociali, collettività nella storia contemporanea*, Ρώμη, Pubblicazione degli Archivi di Stato, 2002, 63-79.

[33] Η διαμάχη οριακά και μόνο αφορούσε την απόδοση της ιθαγένειας καθαυτής. Είχε ωστόσο, ως πρόσκαμο αποτέλεσμα την απογύμνωσή της από το ουσιαστικό προνομιακό περιεχόμενο που η ιδιότητα του Έλληνα αντανακλά, κυρίως με την ακύρωση της ιδιότητας του δημοσίου λειτουργού και πληρεξουσίου στην Εθνοσυνέλευση για τους ετερόχθονες από ψήφισμα που καταχωρήθηκε στο Σύνταγμα το 1844. Πρβλ. αναλυτικά για τις συζητήσεις της εποχής σε: Ι. Δημάκης, *Η πολιτειακή μεταβολή του 1843 και το ζήτημα των αυτοχθόνων και ετεροχθόνων*, Θεμέλιο, Αθήνα, 1991.

[34] Γ. Κόκκινος, «Τα Ελληνικά Συντάγματα και η ιδιότητα του πολίτη», όπ. π., σ. 89.

[35] Με μεταβατική διάταξη ορίζεται ότι Έλληνες είναι όσοι έχουν λάβει την ιθαγένεια με τα προηγούμενα καθεστώτα, γίνεται ρητή αναφορά στην κτήση της ιθαγένειας από τους φιλέλληνες, ενώ εφεξής πλέον ο νομοθέτης στρέφει την προσοχή του στην ιθαγένεια του πατέρα. Πρβλ. Ι. Γεωργιάδου, *Η ελληνική ιθαγένεια*, όπ. π., σ. 9.

[36] Είναι ενδιαφέρον να τονιστεί πως σήμερα οι διατάξεις του συνεχίζουν να τελούν εν ισχύ για τους γεννηθέντες πριν την ημερομηνία δημοσίευσής του Κώδικα Ελληνικής Ιθαγένειας το 1955.

[37] Η σύμβαση κυρώθηκε με το νόμο 7ΑΖ στις 11/3/1882, Εφημ.Κυβ. φ. 14 της 13ης Μαρτίου 1882, σ. 59. Για το σχετικό με την ιθαγένεια απόσπασμα αυτής και των άλλων συμβάσεων που αναφέρονται στη συνέχεια του κεφαλαίου, πρβλ. σε: Ι.Γ. Γεωργιάδου, όπ. π., σ. 99 επ.

[38] Συνθήκη ειρήνης μεταξύ Ελλάδας και Οθωμανικής Αυτοκρατορίας της 22 Νοεμβρίου 1897 που κυρώθηκε με το νόμο ΒΦΙΕ' στις 6 Δεκεμβρίου 1897, Εφ.Κυβ. φ.181 της 6ης Δεκεμβρίου 1897, σ. 497.

[39] Συνθήκη μεταξύ Ελλάδας και Οθωμανικής Αυτοκρατορίας της 1/14 Νοεμβρίου 1913 που κυρώθηκε με το νόμο 79, Εφ. Κυβ. φ.229 της 14ης Νοεμβρίου 1913, σ. 809.

[40] 14/27 Νοεμβρίου 1919 που κυρώθηκε με το νόμο 2433, φ. 162 Εφ. Κυβ. της 23ης Ιουλίου 1920, σ. 1615. Η συνθήκη προβλέπει την αυτοδίκαια κτήση της ελληνικής ιθαγένειας σε όσους Βούλγαρους υπηκόους ήταν εγκατεστημένοι στη Δυτική Θράκη πριν το 1913. Με αυτόν τον τρόπο, η ipso jure κτήση της ιθαγένειας αφορούσε αποκλειστικά τους πρώην Οθωμανούς υπηκόους του προσαρτηθέντος τμήματος που απέκτησαν τη βουλγαρική ιθαγένεια με τη Συνθήκη της Κωνσταντινούπολης το 1913. Οι Βούλγαροι που εγκαταστάθηκαν στην περιοχή μετά το 1913 δεν θα μπορούσαν να αποκτήσουν την ελληνική ιθαγένεια, παρά μόνο ύστερα από άδεια της ελληνικής κυβέρνησης.

[41] Πρβλ. σχετικά με τις «δυναμικές» μεθόδους της ελληνικής διοίκησης προς τους υποψήφιους μετανάστες σε: Ι.Μιχαηλίδης, *Μετακινήσεις ολαβόφωνων πληθυσμών (1912-1930 - Ο πόλεμος των στατιστικών*, Εκδ. Κριτική, Αθήνα, 2003, σ. 135 επ.

[42] Απόφαση υπ' αριθμόν 22 της 9ης Μαΐου 1924 της Μικτής Επιτροπής της ΚτΕ. Πρβλ. Ι.Γ.Γεωργιάδου, όπ. π., σ. 263. Με αυτόν τον τρόπο, οι απόδημοι που

Θέσεις - τριμηνιαία επιθεώρηση

Περιπέτειες της ελληνικής ιθαγένειας: Ποιος (δεν) έχει τα «προσόντα» να είναι Έλληνας;

Δημήτρης Χριστόπουλος

επισκέπτονταν τη χώρα αντιμετωπίζονταν ως Έλληνες από την διοίκηση ώστε να αξιώνεται η στράτευσή τους. Η κατάσταση αυτή έληξε το 1940, όπου με τον σχετικό αναγκαστικό νόμο 2280, τους αναγνωρίστηκε αναδρομικά η αλλοδαπή τους ιθαγένεια.

[43] 13 Οκτωβρίου 1926 που κυρώθηκε με το νόμο 3655 στις 13 Οκτωβρίου 1928.

[44] Άρθρο 5 του διατάγματος της 12ης Αυγούστου 1927 «περί κυρώσεως και τροποποιήσεως του από 13)15 Σεπτεμβρίου 1926 ν.δ. περί τροποποιήσεως διατάξεων του αστικού νόμου».

[45] Πρβλ. άρθρο 105, παρ. 1 του ισχύοντος Συντάγματος.

[46] Πρβλ. άρθρο 8 του Ν. 2130/1993.

[47] Έναντι άλλων, η σφοδρή κριτική του Σεφεριάδη, ο οποίος έφτασε, στο όνομα ενός φυσικοδικαϊκού επιχειρήματος, να τις θεωρήσει ανυπόστατες. G. Seferiades, «L'exchange de populations» σε: *Recueil des Cours de l'Academie de droit international*, IV, Χάγη 1928, σ. 328.

[48] Πρβλ. Ι.Γ. Γεωργιάδου, *όπ. π.*, σ. 76.

[49] Οι ιταλοί πολίτες που κατοικούσαν την 10η Ιουνίου 1940 στα Δωδεκάνησα καθώς και τα παιδιά τους που γεννήθηκαν μετά, γίνονται αυτοδικαίως έλληνες πολίτες, σύμφωνα με νόμο (517/1948) που εκδόθηκε σε εκτέλεση της Συνθήκης του Παρισιού μεταξύ των Συμμάχων και της Ιταλίας.

[50] Όπως είδαμε, σε μάλλον απρόβλεπτους καιρούς για ένα νεόκοπο κράτος, για την απώλεια της ιθαγένειας είχε προνοήσει ακόμη και το Σύνταγμα της Τροιζήνας του 1827, στο άρθρο 29 του οποίου αναφέρεται πως «παύει να είναι πολίτης Έλλην, όστις αυτόχθων ή πολιτογραφημένος Έλλην κατοικιών εις την ελληνικήν επικράτειαν και απολαμβάνων τα δικαιώματα του πολίτου ήθελε καταφύγει εις προστασίαν ξένης δυνάμεως.»

[51] Ο όρος «αναξιοότητα» εμφανίζεται με το νόμο 580/1943, κατά τη διάρκεια της κατοχής και, όλος ιδιαίτερος, παραμένει σε ισχύ μετά την απελευθέρωση, με απόφαση του Υπουργικού Συμβουλίου το 1946. Αναλυτικά στην αδημοσίευτη μελέτη του Τ. Κωστόπουλου, «Citizenship deprivation in Greece, 1926-2003».

[52] Η αποβολή και αφαίρεση της ελληνικής ιθαγένειας (ρυθμίζονται από τα άρθρα 11, 13 και 14 του Κώδικα Ελληνικής Ιθαγένειας) και επέρχεται κατά κανόνα, λόγω κτήσης αλλοδαπής ιθαγένειας και προς τούτο εκφρασμένη βούληση του προσώπου, λόγω αναδοχής δημόσιας υπηρεσίας σε ξένο κράτος, λόγω υιοθεσίας από αλλοδαπό Έχει σημασία πάντως να υπογραμμίσουμε ότι ακόμη και η εκφρασθείσα βούληση για τη αφαίρεση της ελληνικής ιθαγένειας, εφόσον το πρόσωπο έχει πολιτογραφηθεί στο εξωτερικό χωρίς προηγούμενη άδεια, δεν δεσμεύει τον Υπουργό Εσωτερικών να προβεί στην πράξη της αφαίρεσης.

[53] Διάταγμα της 12 Αυγούστου 1927 περί κυρώσεως και τροποποιήσεως του από 13)15 Σεπτεμβρίου 1926 Ν.Δ. «περί τροποποιήσεως διατάξεων του Αστικού Νόμου».

[54] Ι.Γ. Γεωργιάδου, *όπ. π.*, σ. 82

[55] Η μεταβατική διάταξη 111 παρ. 6 του οποίου προβλέπει την ισχύ του άρθρου ως την κατάργησή του με νόμο.

[56] Εκείνο που σταδιακά αρχίζει και διαφοροποιείται είναι η ομάδα στόχου της σχετικής με τη στέρηση της ιθαγένειας νομοθεσίας στους «ημεδαπούς αλλογενείς» μειονοτικούς: ενώ σε πρώτη φάση, τα κυρίως θύματα στερήσεων ιθαγενειών είναι οι σλαβόφωνοι Μακεδόνες, στη συνέχεια, και κυρίως μετά τα γεγονότα που οδηγούν στη συρρίκνωση της ελληνικής μειονότητας της Κωνσταντινούπολης και την εισβολή των Τουρκικών στρατευμάτων στην Κύπρο, το μέτρο στρέφεται εναντίον των μειονοτικών της Θράκης.

[57] Με το άρθρο 1 του 4234/23.7.1962 Ν.Δ. «περί ρυθμίσεων θεμάτων αφορώντων την ασφάλειαν της χώρας».

[58] ΚΕΠΕ, *Ο πληθυσμός της Ελλάδας, Εξελίξεις και θεωρήσεις*, Έκθεση της Επιτροπής Πληθυσμού, Αθήνα, 1978, σ. 46

[59] Τ. Κωστόπουλος, *Η απαγορευμένη γλώσσα - Κρατική καταστολή των σλαβικών διαλέκτων στην Ελληνική Μακεδονία*, Εκδ. Μαύρη Λίστα, Αθήνα, 2000, σ. 219.

[60] «Ως την 1η Ιανουαρίου 1952, οπότε άρχισε η ισχύς του νέου συντάγματος, επιβλήθηκαν συνολικά 289 στερήσεις ιθαγένειας, από τις οποίες μονάχα 124 κατά τη

Θέσεις - τριμηνιαία επιθεώρηση

Περιπέτειες της ελληνικής ιθαγένειας: Ποιος (δεν) έχει τα «προσόντα» να είναι Έλληνας;
Δημήτρης Χριστόπουλος

διάρκεια του εμφυλίου πολέμου με τρία μόνο βασικά διατάγματα(...), Ν. Αλιβιζάτος, *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση 1922-1974*, Θεμέλιο, Αθήνα, 1986, σ.490.

[61] Κατά το άρθρο 20, παρ. 2 του Κώδικα Ελληνικής Ιθαγένειας.

[62] Πρβλ. το άρθρο 1 της Η/67 Συντακτικής Πράξεως του καθεστώτος «περί στέρησης ιθαγένειας των αντεθνικώς δρώντων και δημεύσεως της περιουσίας τους».

[63] Άρθρο 10 της Συντακτικής Πράξεως της 5/8-7/8/1974..

[64] Σ. Φ. Γραμμένος, *Το δίκαιο της ελληνικής ιθαγένειας*, 4η έκδοση, Αθήνα, 2003, σ. 202.

[65] Με το άρθρο 9 του ν. 1540/1985 «περί ρυθμίσεως περιουσιών πολιτικών προσφύγων».

[66] 106841/1983 Κοινή απόφαση των Υπουργών Εσωτερικών και Δημόσιας Τάξης «*Ελεύθερος επαναπατρισμός και απόδοση της Ελληνικής Ιθαγένειας στους πολιτικούς πρόσφυγες*», κατά την οποία «μπορούν να επιστρέψουν ελεύθερα στην Ελλάδα όλοι οι Έλληνες το γένος που κατά τη διάρκεια του Εμφυλίου Πολέμου 1946-1949 και λόγω αυτού κατέφυγαν στην αλλοδαπή ως πολιτικοί πρόσφυγες, έστω και αν αποστερήθηκαν την Ελληνική Ιθαγένεια».

[67] Με το άρθρο 9 του Ν. 2623/98. Η κατάργηση του άρθρου 19 δεν είχε αναδρομική ισχύ, ως εκ τούτου η διαδικασία ανάκτησης της ελληνικής ιθαγένεια εμπίπτει στην κανονική διαδικασία πολιτογράφησης των αλλοδαπών αλλογενών.

[68] Πρβλ. μη πρωτοκολλημένο έγγραφο του Υπουργείου Εσωτερικών Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης προς την Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου της 18ης Ιουνίου 2003.

[69] Έτσι λοιπόν, το Υπουργικό Συμβούλιο σε μια απόφασή του με την ένδειξη του «άκρως απόρρητου» της 1η^{ης} ζέχον υπόψη ότι πολλοί Ομογενείς στερούμενοι κανονικών διαβατηρίων συναντούν εν τη αλλοδαπή ανυπέβλητους δυσχερείς δια τη μετακίνηση, την παραμονήν και το δικαίωμα εργασίας αυτών, ότι η πολιτογράφηση αυτών δεν καθίσταται εφικτή και ότι το διαβατήριο δεν αποτελεί πάντοτε πλήρη απόδειξη Ιθαγένειας αλλά μαχητον περί αυτής τεκμήριον. Αποφασίζει: Δύνανται τους να εφοδιασθωσι δι' Ελληνικών διαβατηρίων, η απόκτησις των οποίων δεν προσδίδει την Ελληνικήν ιθαγένειαν: ... (β) Οι ομογενείς εκ Τουρκίας από των οποίων αφηρέθη η Τουρκική ιθαγένεια. (γ) Οι ομογενείς εκ Τουρκίας οι διαμένοντες εν Ελλάδι πέραν της πενταετίας και στερούμενοι τουρκικού διαβατηρίου». Ενώ λοιπόν είναι απολύτως κατανοητές οι δυσκολίες που συναντούν οι οποιοδήποτε πολίτες χωρίς ιθαγένεια στην αλλοδαπή, σε πρώτο βαθμό προκαλεί απορία η σπουδή του έλληνα νομοθέτη να διαγνώσει ότι η πολιτογράφηση αυτών των ανθρώπων δεν είναι εφικτή, αλλά παρόλ' αυτά να τους προμηθεύει με ελληνικό διαβατήριο, που σημειωτέον ρητά δεν τους προσδίδει την ελληνική ιθαγένεια. Το περιβόητο διαβατήριο Ο.Τ.Α. (Ομογενοῦς Τουρκίας Αλβανίας) ουσιαστικά δημιουργεί μια τρίτη κατηγορία προσώπων, κάπου ανάμεσα στην ιδιότητα του πολίτη και αυτή του αλλοδαπού ή ανιθαγενούς. Η ελληνική πολιτεία προτιμά, προκειμένου να διατηρήσει στατιστικά ζωντανό το μειονοτικό της μέγεθος στην Τουρκία, να υπάγει τους ομογενείς σε αυτό το καθεστώς ημι-πολιτεΐτητας. Στο αυτό καθεστώς υπήχθησαν από την ίδια Υπουργική Απόφαση και οι ομογενείς της Αλβανίας. Γι' αυτούς όμως, δεν υπήρξε η προϋπόθεση της μη κατοχής της αλβανικής ιθαγένειας καθώς το αλβανικό καθεστώς ουδέποτε χρησιμοποίησε μαζικά το μέτρο της αφαίρεσης της ιθαγένειας, όπως το ελληνικό ή το τουρκικό. Εξ άλλου στην περίπτωση των «Βορειοηπειρωτών» δεν σοβούσε κίνδυνος σύγχυσης, ελλείψει της δυνατότητας παροχής αλβανικού διαβατηρίου, εν γένει. **Μαρτίου 1976** «

[70] Γενική Διαταγή 212 της 20.10.1978 Υπουργείο Εσωτερικών «*Τακτοποίηση από απόψεως ιθαγένειας, των διαβιούντων στη Χώρα μας Αθίγγανων*». Πρβλ. σχετικώς επίσης τη γενική Διαταγή 81 της 12.3.1979 του ίδιου υπουργείου.

[71] Ν. Αλιβιζάτος, «'Εθνος' κατά 'Λαού' το 1940» σε: Δ.Γ. Τσαούση (επιμ.) *Ελληνισμός Ελληνικότητα*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, 1983, σ. 90.

[72] Πρβλ. την ιστοσελίδα της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας Ελλάδας, www.statistics.gr.

[73] Υπουργείο Μακεδονίας-Θράκης, *Η ταυτότητα των παλινοστώντων ομογενών από την πρώην ΕΣΣΔ*, Θεσσαλονίκη, 2000, σ. 51.

[74] Φ7914/6330/2.3.2000 Εγκύκλιος του Υπουργείου Εσωτερικών «*Κτήση της ελληνικής ιθαγένειας από ομογενείς της πρώην Σοβιετικής Ένωσης*».

[75] Εγκύκλιος του Υπουργείου Εσωτερικών 28700/11333/26.5.1993 «*Κοινοποίηση διατάξεων του ν. 2130/1993*».

[76] Έγγραφο Φ96081/27178/31.3.2003 του Υπουργείου Εσωτερικών προς τον Συνήγορο του Πολίτη το οποίο αναφέρεται στη σταδιακή κατάργηση των διαβατηρίων Ομογενών Τουρκίας Αλβανίας που είχαν εκδοθεί στη δεκαετία του 70, με την Απόφαση 22 του Υπουργικού Συμβουλίου του 1976, για την οποία έγινε λόγος

Θέσεις - τριμηνιαία επιθεώρηση

Περιπέτειες της ελληνικής ιθαγένειας: Ποιος (δεν) έχει τα «προσόντα» να είναι Έλληνας;
Δημήτρης Χριστόπουλος

προηγούμενος.

[77] Δημοσιεύματα του ημερήσιου τύπου του Μαΐου-Ιουνίου 2003 (ενδεικτικό το πρωτοσέλιδο της Καθημερινής στις 10 Ιουνίου 2003 «Ψήφος (;) για 300.000 ομογενείς»).

[78] Για μια πραγματικά ολοκληρωμένη παρουσίαση αυτού του λόγου κατά τον οποίον οι Έλληνες της Αλβανίας για να μείνουν Έλληνες πρέπει να μείνουν Αλβανοί, πρβλ. στο άρθρο του βουλευτή Ιωαννίνων της Νέας Δημοκρατίας Α. Φούσα στη Βραδυνή της 25ης Ιουνίου 2003 «Σεβασμός στους Βορειοηπειρώτες».

[79] Πρβλ. με εκτενείς αναφορές στον τρόπο κτήσης του Δελτίου Ομογενούς σε: Κ. Τσιτσέλικη, Δ. Χριστόπουλου, «Η ελληνική μειονότητα της Αλβανίας: στιγματότυπα αβεβαιότητας του 20ου αιώνα» σε: (επιμ. των ιδίων) *Η ελληνική μειονότητα της Αλβανίας*, Κριτική, Αθήνα, 2003, σ. 9 επ.

[80] Ο ν. 2130 του 1993 αυξάνει τα οχτώ χρόνια διαμονής μέσα στην δεκαετία πριν την υποβολή της αίτησης σε δέκα χρόνια διαμονής. Επίσης, τα τρία χρόνια διαμονής μετά την υποβολή της δήλωσης πολιτογράφησης αυξάνονται στα πέντε χρόνια.

[81] Πρβλ. το άρθρο 59 του ν. 2910/2001.

[82] Το 2000 δημοσιεύεται ο νόμος 2790 «Αποκατάσταση των παλινοστούτων ομογενών από την τέως Σοβιετική Ένωση και άλλες διατάξεις» ενώ το 2001 δημοσιεύεται ο νόμος 2910 «Είσοδος και παραμονή αλλοδαπών στην ελληνική επικράτεια. Κτήση της Ελληνικής ιθαγένειας με πολιτογράφηση και άλλες διατάξεις».

[83] Πρβλ. επίσης σε Μ. Pavlou, Greek State Policy from “Irredentism” to “Home-coming/Immigration”: the case of two repatriated kin-minority groups” σε: European Commission for Democracy through Law, *The protection of national minorities by their kin-state*, Council of Europe Publishing, Στρασβούργο, 2002.

[84] Πρβλ. πιο αναλυτικά στη μελέτη μας, «Η Ελλάδα της ομογένειας: από μητέρα-πατρίδα, καπιταλιστική μητρόπολη», *Ο Πολίτης*, τεύχος 106, 2002, σσ. 9-20.

[85] Ι.Γ. Γεωργιάδου, *όπ. π.*, σ. 7.